

BUDUĆNOST JE U MOJIM RUKAMA

Analiza korelacije
između rodnih stereotipa
i rodno zasnovanog nasilja

BUDUĆNOST JE U MOJIM RUKAMA

Analiza korelacije
između
rodnih stereotipa
i rodno zasnovanog
nasilja

podržano od strane:

Izdavač

Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima
i svih oblika nasilja nad ženama – **ATINA**

Beograd, Ćustendilska 28

www.atina.org.rs

office@atina.org.rs

+381113220030

Urednici

Jelena Hrnjak, Milan Aleksić

Autorka

Jelena Ćeriman

Koautorka

Olja Stevanović

Saradnice

Zorana Parezanović

Jovana Jović

Slađana Klipa

Natalija Trajković

Andrijana Radoičić

Doris Rafajlovska

Sanja Kandić

Prelom i dizajn knjige i korica

Kaligram

Štampa

Standard 2

Tiraž

1000

ISBN 978-86-917209-7-1

Beograd, 2019. godina

Sva prava su zadržana. Sadržaj analize, mišljenja i preporuke iznete u ovoj publikaciji predstavljaju isključivo stavove autorke, i ne odražavaju nužno stavove UNFPAa, Ujedinjenih nacija, niti bilo koje od pridruženih organizacija. UNFPA neće biti ni na koji način odgovoran za upotrebu, niti posledice koje proisteknu iz upotrebe informacija iz ove publikacije.

Sadržaj

Zahvalnica	7
Predgovor	9
Uvod	11
Pregled dosadašnjih istraživanja o stavovima i iskustvima devojaka	12
Normativni okvir referantan za problematike rodne ravnopravnosti.....	15
Međunarodni normativni okvir	16
Domaći normativni okvir	20
Metodologija istraživanja	26
Analiza rezultata	32
Dobre strane u „biti devojka”	36
Poteškoće sa kojima se devojke suočavaju.....	38
Mere za otklanjanje identifikovanih poteškoća u lokalnoj zajednici	43
Iskustva devojaka	46
Devojke i aktivizam.....	51
Interesovanja i informisanost devojaka.....	51
Zaključci	57
Preporuke.....	61
Izvori	64
Dokumenti iz normativnog okvira:	65

Zahvalnica

Želimo ovom prilikom da izrazimo zahvalnost svim devojkama koje su sa nama podeleile svoje stavove i iskustva o rodnim ulogama i rodno zasnovanom nasilju na osnovu kojih je publikacija „Budućnost je u mojim rukama” i nastala. Ulepšale ste nam celu ovu godinu tokom koje smo zajednički sa vama sprovodili inicijativu „Sa devojkama i za devojke”. Zaista je bila privilegija učiti od vas!

Takođe, veliku zahvalnost dugujemo srednjim školama koje su učestvovale u ovom istraživanju, njihovim direktorima/kama i drugom stručnom osoblju, kao i aktivistkinjama i aktivistima okupljenim oko kancelarija za mlade u Obrenovcu, Kikindi, Novom Pazaru, Jagodini i Vranju. Vi ste učinili da ceo ovaj poduhvat bude lakši, radosniji i poletniji. Hvala vam na svesrdnom zalaganju i nesebičnom entuzijazmu koje ste nam pružili, i naročito vam hvala za dane koji dolaze i budućnost koja jeste i treba biti u vašim, u rukama mlađih!

Posebno zahvaljujemo i našim koleginicama i saradnicama Jeleni Ćeriman, Olji Stevanović, Zorani Parezanović, Jovani Jović, Slađani Klipi, Nataliji Trajković, Andrijani Radoičić, Doris Rafajlovska i Sanji Kandić, koje su učinile ne samo da ovo istraživanje ugleda svetlost dana već i da postane, kako obavezna literatura u našem pristupu i radu, tako i podsetnik za sve ono što smo do sada uspele da prevaziđemo, ali i za sve one prepreke koje su pred nama.

Izradu ovog istraživanja podržao je Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA), kancelarija u Srbiji, kao i sve koleginice i kolege koji u njoj rade i kojima smo takođe zahvalni na vremenu, strpljenju i veri u nas, i u naš rad.

Tim UG Atina

Predgovor

„Nikad nemoj da joj govorиш da bi trebalo ili ne bi trebalo nešto da radi zato što je devojčica. „Zato što si žensko” nije razlog ni za šta. Nikad.” Draga Idžavele, ili feministički manifest u petnaest predloška – Čimamanda Ngozi Adiči

U okviru svojih napora da trajno predupredi situacije u kojima se devojčicama govori da bi trebalo ili ne bi trebalo nešto da rade samo zato što su devojčice, i želeći da doprinese stvaranju društva jednakih šansi za sve, „Atina” – Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika rodno zasnovanog nasilja - pokrenulo je inicijativu „Sa devojkama i za devojke – Podrška lokalnim kancelarijama za mlade u podizanju svesti u oblasti rodne ravnopravnosti”, u čijem okviru je nastala i publikacija „Budućnost je u mojim rukama” koja se pred vama nalazi. U ovoj publikaciji predstavljeni su rezultati istraživanja sprovedenog u drugoj polovini 2018. godine u pet opština i gradova u Srbiji – Obrenovcu (Beograd), Vranju, Novom Pazaru, Jagodini i Kikindi, sa devojkama završnih razreda srednjih škola, a sa ciljem da se ispitanu njihovi stavovi i iskustva o rodnim ulogama i rodno zasnovanom nasilju. Ideja da se sproveđe jedno ovakvo istraživanje potekla je i iz činjenice da u Srbiji dugi niz godina nije sprovođeno nijedno opsežnije društveno istraživanje koje bi u svom fokusu imalo devojke od 18 godina (uzrast kada se formalno osamostaljuju i počinju temeljnije da promišljaju o svojoj budućnosti) i ispitalo njihove stavove o rodnim ulogama i njihovom širem, društvenom angažmanu.

UG Atina je još 2010. godine, u okviru tada sprovedenog istraživanja – „Rodna i LGBT diskriminacija: Postoji i uspeva”, razmatralo unapređenje rodne ravnopravnosti u društvu. U okviru tog istraživanja, ispitan je 249 mladića i devojaka i oni su naveli čitav niz problema koje je trebalo rešiti, ali ističući u prvi plan tri oblasti: rad, nasilje prema ženama i odlučivanje. Oni su tada predložili da se menja tzv. tradicija koju možemo opisati kao „žena sa keceljom, muškarac u odelu”, drugim rečima pozvani su na „ukidanje predrasuda i stereotipa, da bi se išta promenilo po pitanju položaja žena”, zatim na „promene mišljenja i delovanja pojedinaca” i sl.¹ UG Atina je upravo krenulo od tih osnova u novo istraživanje, koje je, dakle, rezultiralo publikacijom „Budućnost je u mojim rukama”.

Takođe je bilo važno da se uvid u mišljenja devojaka iz različitih delova Srbije o rodnoj ravnopravnosti stekne upravo sada, u vreme kada je Republika Srbija izričito opredeljena da rodnu ravnopravnost neguje kao jednu od prioritetnih društvenih vrednosti,

¹ Rodna i LGBT diskriminacija: Postoji i uspeva Osnovna studija o stavovima mladih o rodnoj i LGBT ravnopravnosti UG Atina, strana 34, <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Osnovna%20studija%200%20stavovi-ma%20mladih%200%20rodnoj%20%20LGBT%20ravnopravnosti.pdf>

kao i da je kontinuirano promoviše u političkom diskursu. Zbog toga je mišljenje ovih devojaka od presudne važnosti, jer ono reflektuje tu istu opredeljenost države Srbije, drugim rečima, iz njega se vidi kako država stvarno brine o dekonstruisanju rodnih stereotipa, o tome kako da se smanji i iskoreni nasilje i kako da se istinski poboljša položaj žene u društvu danas. Odgovori devojaka, istaknuti u ovoj publikaciji, predstavljaju ogledalo sprovedenih politika i nastojanja države da se ozbiljno pozabavi ovim problemima i reši ih. S tim u vezi, ovo istraživanje nam je pokazalo da u našem društvu postoji potencijal za promene kada je reč o toleranciji na nasilje u partnerskim vezama, i da čak 95 odsto ispitanih devojaka smatra da žena ne treba sve da istrpi da bi sačuvala brak, ali da su u društvu i dalje duboko ukotvljeni rodni stereotipi koji preduđuju ponašanja, razmišljanja i delanja mlađih, i ne samo mlađih u društvu. Devojke, i to njih 76 odsto, navele su da su se našle u situaciji da im neko kaže da nisu dovoljno dobre u nečemu samo zato što su devojke, dok 42 odsto njih još uvek veruje da je žena u potpunosti ostvarena tek onda kada postane majka. Kao jedan od najuvrženijih stereotipa pojavljuje se i onaj da majka treba da žrtvuje sve za svoju decu, i u njega veruje 81 odsto devojaka koje su učestvovale u istraživanju. Ovi nalazi mogu u vezi sa tim predstavljati i okvir za buduću državnu politiku u ovoj oblasti, te putokaz za osmišljavanje i sprovođenje konkretnih mera i aktivnosti od strane svih onih državnih organa, obrazovnih i drugih institucija koji u svom fokusu imaju rad sa devojkama i uopšte rad sa mlađima.

Konačno, čitajući ovu publikaciju, ne stičemo uvid samo u stavove devojaka o rodnoj ravnopravnosti, već i u najvažnije probleme sa kojima se one suočavaju u svojim sredinama, sa, dakle, ličnim iskustvima ovih devojaka, a onda i sa njihovim viđenjem kako ti problemi mogu da se prevaziđu. Štaviše, nalazi u publikaciji ilustrovani su konkretnim primerima koje su devojke navodile u istraživačkim upitnicima, kao i njihovim predložima za rešavanje identifikovanih teškoća, što sve zajedno ovu publikaciju dodatno obogaćuje i čini je sadržajnjom. Uvereni da će u tekstu koji je pred vama naći korisne podatke i inspirativne zaključke, pozivamo i vas da nam se pridružite u borbi za rodnu ravnopravnost, za izgradnju društva bez nasilja i diskriminacije, društva koje uvažava bogatstvo razlika i pruža temelj za razvoj svih naših pojedinačnih potencijala. Devojke su u ovoj borbi jasno prepoznale ulogu organizacija civilnog društva, ali u njoj treba da učestvujemo svi, jer samo ako udružimo naše snage, možemo očekivati da istrajemo i pobedimo u toj borbi.

Za Udruženje Atina

Jelena Hrnjak, programska menadžerka,
januara 2019. godine

Uvod

Istraživanje predstavljeno u ovom izveštaju sprovedeno je u sklopu projekta *Sa devojkama i za devojke: Podrška lokalnim kancelarijama za mlade u podizanju svesti u oblasti rodne ravnopravnosti*. Cilj istraživanja jeste da se mapiraju stavovi o rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju osamnaestogodišnjih devojaka, kao i njihova iskušta doživljenog rodno zasnovanog nasilja. Istraživanje je nastojalo da otkrije i koji su najčešći problemi i potrebe mlađih devojaka, te kako lokalna zajednica, odnosno relevantne institucije i organizacije za mlade, date probleme i potrebe mogu i treba da adresiraju. Prikupljanje podataka u okviru istraživanja sprovedeno je u srednjim školama u pet lokalnih zajednica u Srbiji: Kikindi, Obrenovcu, Novom Pazaru, Jagodini i Vranju, na uzorku od 188 devojaka trećeg i četvrtog razreda četvorogodišnjih srednjih škola.

Četiri od pet navedenih lokalnih zajednica pogodene su visoko izraženom stopom siromaštva (Vranje 31,1%, Novi Pazar 49,4%, Kikinda 26% i Jagodina 31,7%)² što devojke u navedenim gradovima stavlja u poseban rizik od marginalizacije, a time i diskriminacije, te rodno zasnovanog nasilja. Imajući u vidu da položaj žena u Srbiji odlikuje visok stepen diskriminacije i nasilja čiji uzroci proističu iz različitih nejednakosti utemeljenih u sistemskoj dominaciji muškaraca nad ženama, kao i da su devojke posebno ranjive u poznoj fazi adolescentskog razvoja kada je reč o formiranju i prihvatanju sopstvenog identiteta,³ ovo istraživanje nastoji da devojkama pruži neophodan prostor za izražavanje mišljenja o pitanjima koja ih se tiču u lokalnoj zajednici. Shodno tome, ovo akcione istraživanje poslužiće da se u poslednjoj etapi projekta *Integrисани одговор на nasilje nad ženama i devoјčicama u Srbiji II* sprovedu aktivnosti sa lokalnim kancelarijama za mlade radi unapređenja mehanizama podrške mlađim devojkama, te osnaživanja njihovog položaja aktivnih nositeljki društvenih promena, što će biti učinjeno kroz programe kontinuirane mentorske podrške.

Aktivnosti projekta *Sa devojkama i za devojke* sprovedene su u okviru šireg projekta *Integrисани одговор на nasilje nad ženama i devoјčicama u Srbiji II*, koje realizuju Dečji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF), Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN WOMEN), Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), u partnerstvu sa Vladom Republike Srbije, na čelu sa Koordinacionim telom za rodnu ravnopravnost, a uz podršku Vlade Švedske.

² Stopa siromaštva za Beogradski region iznosi 10,5% (mada se u ovom regionu raspon siromaštva kreće od 4,8 do 27% u zavisnosti od toga o kojoj opštini je reč u okviru navedenog regiona) prema podacima istraživanja *Mapa siromaštva u Srbiji*, Republički zavod za statistiku i Svetska banka (RZS i World Bank, *Mapa siromaštva u Srbiji*, Beograd: RZS, 2016: 21, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/10/Mapa-siromastva-u-Srbiji.pdf> (pristupljeno 13. 12. 2018. godine)).

³ Vranješević, J. i dr. Vršnjačka medijacija – priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije, Beograd: Kinderberg i GTZ, 2003.

Pregled dosadašnjih istraživanja o stavovima i iskustvima devojaka

Specifična istraživanja o stavovima i iskustvima isključivo devojaka uzrasta 18 godina o problematikama rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja, koja bi obuhvatila različite lokalne zajednice u Republici Srbiji, do sada nisu sprovedena. Ovakav zaključak izведен je na osnovu analize dostupnih rezultata prethodnih istraživanja koja su za svoj predmet imala pitanja rodne ravnopravnosti i nasilja, te rodno zasnovanog nasilja kao njegovog specifičnog oblika (Ćeriman i dr, 2015; AŽC, 2017; Popadić, Plut i Pavlović, 2014), odnosno ispitivanje stavova mladića o ovim pitanjima (Hughson, 2018; Jakovljević i Arsenov, 2012), kao i opšti položaj i stavove mlađih uzrasta 18 godina u Srbiji (Stojanović, 2017; Krovna organizacija mlađih, 2018; Tomanović i Stanojević, 2015).

Polazeći od navedenih dimenzija, izdvojena su istraživanja čiji su rezultati i koncepti pružili osnovu za sprovođenje istraživanja koje je prikazano u ovom izveštaju. Jedno od takvih istraživanja, sprovedeno krajem 2013. godine na uzorku od 8755 učenika i učenica srednjih škola i 13609 učenika i učenica osnovnih škola, po prvi put je mapiralo stavove prema rodno zasnovanom nasilju, kao i iskustva rodno zasnovanog nasilja među osnovkama/cima i srednjoškolcima/cima u Srbiji.⁴ Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je čak 76% devojaka srednjoškolskog uzrasta bilo izloženo nekom obliku rodno zasnovanog nasilja,⁵ pri čemu je gotovo 50% devojaka kao najučestaliji oblik rodno zasnovanog nasilja identifikovalo seksualnu objektifikaciju,⁶ odnosno komentarisanje izgleda i postavljanje seksualne privlačnosti kao „karakteristike koja određuje vrednost“ devojaka.⁷ Prema podacima ovog istraživanja, drugi, posebno učestali oblici rodno zasnovanog nasilja kojima su devojke bile izložene jesu: vulgarni pokreti (40%), rodne predrasude (33%) i vredanje izgleda (22%), pri čemu su skoro sve oblike rodno zasnovanog nasilja nad devojkama najčešće vršili mladići.⁸ Kada je reč o stavovima prema rodno zasnovanom nasilju, gotovo polovina ispitanih devojaka u srednjoj školi pripisuje odgovornost žrtvi za doživljeno seksualno nasilje,⁹ ali su prema svim ostalim stavovima koji su praćeni u ovom istraživanju srednjoškolke pokazale nesla-

⁴ Ćeriman, J. i dr, Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji, Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015.

⁵ Ibid, str. 62.

⁶ Ibid, str. 65.

⁷ Ibid, str. 23.

⁸ Ibid, str. 70.

⁹ Ibid, str. 56.

ganje, te su istaknute kao „nositeljke otpora” nametnutim rodnim normama u poređenju sa srednjoškolcima, kao i devojčicama i dečacima u osnovnoj školi.¹⁰

Dalje, istraživanje „Mogu da neću” o rodno zasnovanom nasilju nastojalo je da podrobniјe ispita stavove mladih, devojaka i mladića, o seksualnom nasilju kao posebnom obliku rodno zasnovanog nasilja.¹¹ Rezultati istraživanja „Mogu da neću” pokazuju da svaka 25. devojka smatra da je seksualno uz nemiravanje prihvatljivo kao šala i deo odrastanja, svaka deseta devojka veruje da jedan šamar nije nasilje, dok svaka treća mlada osoba misli da je devojka koja nosi kratku suknu i usku majicu sama kriva ako je neko napadne. Potonji podatak je značajan za analizu budući da se zasniva na odgovorima mladih na jedno od pitanja koje se našlo i u upitniku ovog istraživanja.

Pored navedenih studija, nasilje kao fenomen među školskom populacijom obrađeno je i u istraživanju o nasilju u školama u Srbiji. Ovo istraživanje je kao vrste nasilja identifikovalo fizičku i verbalnu agresiju, seksualno i elektronsko nasilje, ali ono nije bilo orijentisano na ispitivanje šireg spektra rodno zasnovanog nasilja kao oblika nasilja u školama.¹²

Svakako treba pomenuti i istraživanje koje je u svom fokusu imalo utvrđivanje stava o isključivo mladića srednjoškolskog uzrasta prema rođnoj ravnopravnosti i ono je pokazalo da 24% mladića smatra da je najvažnija uloga žene da se brine o kući, odnosno deci (33%), dok je primarna uloga muškarca u porodici da donosi odluke, odnosno da ima glavnu reč u porodici (36%).¹³ Dalje, istraživanje o muškarcima i rodnim diskursima u Srbiji koje je sprovedeno tokom 2017. godine na nacionalno-reprezentativnom uzorku od 1.060 muškaraca i 540 žena uzrasta od 18-60 godina,¹⁴ pokazalo je da u kontekstu odnosa u primarnoj porodici otac ima dominantnu ulogu u odrastanju i dečaka i devojčica,¹⁵ što govori u prilog još uvek preovlađujućem patrijarhalnom modelu porodice u našem društvu u kojoj je jasno izvršena podela uloga na primarnu ulogu oca i sekundarnu ulogu majke u skladu sa kojom je izvršena i podela poslova između roditelja u domaćinstvu. Oko 40% muškaraca koji su učestvovali u ovom istraživanju smatra da je primarna uloga žene briga o porodici, odnosno deci. Kada je u pitanju partnersko nasilje, odnosno nasilje u porodici, 82,2% muškaraca misli da žena ne treba da toleriše nasilje kako bi održala porodicu na okupu, ali i da postoje iznimne situacije

¹⁰ Ibid, str. 49.

¹¹ Autonomni ženski centar, Mogu da neću: Istraživanje stavova mladih o seksualnom i rodno zasnovanom nasilju, 2017, dostupno na URL: <http://mogudanecu.rs/mogu-danecu-istratzivanje.html> (pristupljeno 29. 11. 2018.)

¹² Popadić, D, Plut, D. i Pavlović, Z, *Nasilje u školama Srbije: Analiza stanja od 2006. godine do 2013. godine*, Institut za psihologiju, Beograd, 2014, str. 33.

¹³ Jakovljev, I. i Arsenov, B, *Istraživanje koncepta rodno-zasnovanog nasilja, kao i stavova prema rodno-zasnovanom nasilju kod srednjoškolaca u Srbiji*, Centar E8, Beograd, 2012, str. 16.

¹⁴ Hughson, M, *Muškarci u Srbiji: promene, otpori i izazovi - Rezultati istraživanja o muškarcima i rođnoj ravnopravnosti*, IMAGES Srbija, Centar E8, Beograd, 2018.

¹⁵ Ibid, str. 48.

u kojima žena zaslužuje da dobije batine (18,8% ispitanih zauzima ovaj stav).¹⁶ Da nasi-lje u partnerskim odnosima zaista postoji i da se javlja u najrazličitijim oblicima govori podatak da je skoro trećina muškaraca primenjivala uvrede i ponižavanja kao oblike nasilja prema svojim partnerkama. Naime, oko 26% muškaraca je navelo da je neka-da uvredilo svoju partnerku i učinilo da se oseća loše, odnosno oko 16% muškaraca je priznalo da je nekada svoju partnerku ponizilo pred drugim ljudima.¹⁷ Istraživanje je mapiralo i oblike nasilja koji su učestali u partnerskim odnosima, odnosno ekonom-sko nasilje koje se ispoljava kroz zabrane zapošljavanja partnerke ili kroz uspostavlja-nje drugih oblika ekonomske zavisnosti žene od muškarca. Prema rezultatima ovog istraživanja najmanje zastupljeno nasilje u partnerskim odnosima je direktno fizičko povređivanje, kao i pretnja oružjem, pri čemu je 93,2% muškaraca odgovorilo da nik-a da nije izvršilo ovaj vid nasilja nad svojom partnerkom.¹⁸

Kada je reč o istraživanjima koja su u svom uzorku obuhvatala i specifičnu starosnu grupu mlađih od 18 godina, sprovedena su i ona usmerena ka ispitivanju opštih potre-ba, problema i svakodnevnog života mlađih u Srbiji,¹⁹ o posebnim građanskim i politič-kim opažanjima mlađih,²⁰ kao i o poverenju mlađih u institucije u Srbiji.²¹ Istraživanje o položaju i potrebama mlađih u Srbiji, koje je sprovela Krovna organizacije mlađih, pokazalo je da je 45% mlađih doživelo neki oblik diskriminacije, pri čemu se kao najza-stupljeniji oblik ističe rodna diskriminacija.²² Dato istraživanje je pokazalo i da je 47% mlađih nekada bilo izloženo nekom obliku fizičkog ili verbalnog nasilja²³ u kojima kao glavne uzročnike vide lošu kaznenu politiku prema nasilnicima, odsustvo i pad druš-tvenih vrednosti, porodične odnose i društvene odnose koji promovišu nasilje.²⁴ Kako je u ovom istraživanju navedeno, najčešći problemi mlađih u Srbiji su nezaposlenost (89%), obrazovni sistem (77,9%), sistem vrednosti (76,4%) ali i bezbednost (18,4%),²⁵ a zbog generalno lošeg ekonomskog i opštег životnog standarda oko 70% mlađih, prema podacima ovog istraživanja, razmišlja da emigrira.²⁶ U pogledu učešća mlađih u procesima donošenja odluka na lokalnom nivou, podaci ovog istraživanja pokazuju

¹⁶ Ibid, str. 99.

¹⁷ Ibid, str. 78.

¹⁸ Ibid, str. 78.

¹⁹ Stojanović, B, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mlađih u Republici Srbiji, Krovna organizacija mlađih, Beograd, 2017.

²⁰ Tomanović, S. i Stanojević, D, Mladi u Srbiji: Stanja, opažanja, verovanja i nadanja, SeCons, Beograd, 2015.

²¹ Krovna organizacija mlađih, Poverenje mlađih u institucije, Beograd, 2018. URL: <http://koms.rs/wp-content/uploads/2018/11/Poverenje-mlađih-u-institucije.pdf> (pristupljeno 25.11.2018.)

²² Stojanović, B, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mlađih u Republici Srbiji, Krovna organizacija mla-dih, Beograd, 2017, str.139.

²³ Ibid, str. 141.

²⁴ Ibid, str. 144, Tabela 23. Prosečne ocene ispitanika u pogledu uzroka nasilja

²⁵ Ibid, str. 121, Tabela 18. Najveći problemi mlađih u procentima odgovora (%)

²⁶ Ibid, str. 117.

da mladi svoju ulogu u navedenim procesima pretežno ocenjuju kao „dekorativnu” (29,9%), dok samo 1,7% mladih smatra da se mogu naći u ulozi lidera.²⁷ Ovi nalazi potkrepljuju rezultate istraživanja o poverenju mladih u institucije koje je pokazalo da veliki broj mladih nema poverenja u kancelarije za mlađe i savete za mlađe, najčešće zato što ne prepoznaju delokrug rada ovih ustanova. Nalazi istraživanja upućuju na podatak da četvoro od deset mladih smatra da sistemska briga o mlađima na lokalnom nivou uopšte ne postoji, dok je na republičkom nivou taj odnos nešto drugačiji, šest od deset mladih deli navedeni stav.²⁸

Ipak, iako navedena istraživanja pružaju značajan uvid u aktuelan položaj mladih žena i muškaraca u Srbiji u različitim oblastima, te nude preporuke u cilju poboljšanja njihovog položaja u svakoj oblasti pojedinačno, ona nisu bila usmerena isključivo ka ispitivanju stavova mladih devojaka uzrasta 18 godina o pitanjima rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja. Međutim, sva navedena istraživanja su pokazala da je nasilje, a posebno rodno zasnovano nasilje, opšteprisutno na nivou celokupne populacije u Srbiji, ali i da su stavovi prema nasilju i rodnim stereotipima, kao i oblici iskazanog nasilja, drugačiji u odnosu na devojke i na mladiće. Sva istraživanja koja su se bavila mapiranjem percepcije o pomenutim pitanjima svoje analize su zasnivala na objedinjenim podacima i stavovima i devojaka i mladića, istog ili približnog starosnog doba, iz čega proizlazi da su predstavljeni zaključci o stavovima i potrebama devojaka utvrđivani posredno i da su nedovoljno specifikovani, te da je neophodno sprovesti istraživanje u kojem će biti izolovani stavovi devojaka i njihov glas jasno istaknut.

Normativni okvir referentan za problematike rodne ravnopravnosti

Srbija nema jedinstveni, neposredni strateški dokument koji se odnosi isključivo na devojke, to jest dokument koji bi proizveo sistemska rešenja usmerena specifično ka unapređivanju položaja mladih devojaka. Analiza pojedinih dokumenata iz normativnog okvira koji za svoj cilj, između ostalog, imaju i unapređenje položaja devojaka, pokazuje neusklađenost niza mera i aktivnosti sa pratećim akcionim planovima iz referentnih oblasti. Analiza strateških dokumenata o mlađima, odnosno Nacionalne strategije za mlađe za period od 2015. do 2025. godine i Akcionog plana za sprovodeњe Nacionalne strategije za mlađe za period od 2015. do 2017. godine, koja je sprovedena 2016. godine, pokazala je, iz rodne perspektive, da postoji deset aktivnosti upućenih ka poboljšanju pozicije mladih žena u Srbiji koje su definisane u Nacionalnoj

²⁷ Ibid, str. 125, Grafikon 36. Učešće mladih u donošenju odluka na lokalnom i državnom nivou

²⁸ Krovna organizacija mladih, Poverenje mladih u institucije, Beograd, 2018. URL: <http://koms.rs/wp-content/uploads/2018/11/Poverenje-mladih-u-institucije.pdf> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

strategiji za mlade, ali nisu bile prisutne i u Akcionom planu.²⁹ Ono što zabrinjava jeste zaključak ove analize koji upućuje na to da neusklađenost pomenutih strateških dokumenata proizvodi prepreke koje ne samo da onemogućavaju unapređenje položaja devojaka u Srbiji, već deluju u pravcu održanja ranjivosti i višestruke diskriminacije devojaka kao specifične društvene grupe.³⁰ Iako nema jedinstvenog strateškog okvira koji bi se odnosio samo na devojke, Srbija je tokom prethodnih godina znatno unapredila normativni okvir zaštite prava žena u mnogim oblastima. Pitanja postizanja i unapređivanja rodne ravnopravnosti, (ne)nasilja i (ne)diskriminacije po osnovu roda na multisektorskom nivou regulisana su nacionalnim i međunarodnim dokumentima kojima se država Srbija obavezala, ali su i tu, u najvećem broju slučajeva, sistemska rešenja izostala.

Međunarodni normativni okvir

Za potrebe ovog istraživanja međunarodni normativni okvir obuhvatio je najznačajnija međunarodna dokumenta koja za cilj imaju uspostavljanje rodne ravnopravnosti, eliminaciju nasilja nad ženama i diskriminacije žena na nivou Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i Evropske unije. Značaj međunarodnih dokumenata leži u činjenici da predstavljaju međunarodne standarde ostvarivanja i unapređenja rodne ravnopravnosti, eliminacije nasilja i diskriminacije nad ženama, te da je preuzimanjem odredaba koje iz njih proističu Srbija preuzela i obavezu njihovog unošenja u nacionalni zakonodavni sistem.

Na početku valja navesti Agendu održivog razvoja 2030, koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila na Samitu posvećenom održivom razvoju 2015. godine. Ciljevi i principi Agende 2030 ugrađeni su i u principe razvoja Evropske unije i predstavljaju nužan uslov u procesu evropskih integracija kojima Srbija treba da se rukovodi na svom putu pridruživanja Evropskoj uniji i koje, shodno tome, treba da inkorporira u svoje nacionalno zakonodavstvo. Postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i devojčica nije samo jedan od segmenata dimenzije socijalne inkluzije Agende 2030 predstavljen u Cilju 5 (koji se može posmatrati izolovano sa svim svojim potciljevima i indikatorima), već i neophodan zahtev koji mora biti ispunjen u kontekstu ostvarivanja i obezbeđivanja zaštite osnovnih ljudskih prava, kako to predviđa Poglavlje 23: Pravosuđe i osnovna prava.³¹ Ostvarivanje postavljenih ciljeva Agende i ispunjavanje kriterijuma za članstvo u Evropskoj uniji, koji su sadržani u Pregova-

²⁹ Centar za edukaciju i savetovanje – Katalista, Analiza strateških dokumenata o mladima za 2015-17. godinu, Centar za edukaciju i savetovanje – Katalista, Beograd, 2016.

³⁰ Ibid.

³¹ Pregovaračka poglavља: 35 koraka ka Evropskoj uniji, Informacioni centar EU u Beogradu, Beograd, 2015, str.29, dokument dostupan na <https://euinfo.rs/files/Publikacije-srp/35_koraka_za_web.pdf>

račkim poglavljima, moguće je jedino angažovanjem svih društvenih aktera, međusektorskom saradnjom na svim nivoima i transformisanjem neadekvatnih politika u odgovorne.

Drugi značajan dokument, ratifikovan 1981. godine od strane SFRJ,³² čini Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1979) i uz nju Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena (1992) i Opšta preporuka br. 35, koji se danas mogu smatrati za najvažnije međunarodne dokumente u oblasti zaštite prava žena, te standard za postizanje ravnopravnosti žena i muškaraca u našoj zemlji. Konvencija već na samom početku pruža definiciju diskriminacije žena u smislu da „diskriminacija žena označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda (...) na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena”.³³ Usvajanjem Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena države potpisnice Konvencije izrazile su saglasnost da će osuditi svaki vid diskriminacije žena i sprovesti politiku otklanjanja diskriminacije usvajanjem odgovarajućih zakonskih i drugih mera kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena.³⁴ Ratifikovanjem Konvencije države su se obavezale da će princip ravnopravnosti muškaraca i žena uneti u svoje nacionalne ustave i zakone, da će u tom cilju primenom odgovarajućih mera obezbediti pravilnu primenu principa ravnopravnosti,³⁵ i staviti van snage sve unutrašnje pravne propise kojima se vrši diskriminacija žena.³⁶ Od posebnog je značaja saglasnost koju su države izrazile u pogledu preduzimanja svih podesnih mera u cilju izmene društvenih i kulturnih običaja ponašanja muškaraca i žena kako bi se otklonile predrasude i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena.³⁷ Na polju obezbeđivanja jednakih prava žena i muškaraca u obrazovanju, države su prihvatile da rade na otklanjanju tradicionalnih shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim stepenima i u svim oblicima obrazovanja, posebno revizijom školskih udžbenika i programa i prilagođavanjem nastavnih metoda.³⁸ Dalje, države su preuzele obavezu smanjenja stope napuštanja obrazovnog sistema među devojkama,³⁹ stvaranja jednakih uslova u pogledu mogućnosti za učenje i sticanje diploma u obrazovnim uslovima svih kategorija, kako u seoskim tako i u gradskim

³² Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, „Službeni list SFRJ”- Međunarodni ugovori, br. 11/1981.

³³ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, u Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, „Službeni list SFRJ” - Međunarodni ugovori, br. 11/1981, čl.1.

³⁴ Ibid, čl. 2, stav (b)

³⁵ Ibid, čl. 2, stav (a)

³⁶ Ibid, čl. 2, stav (g)

³⁷ Ibid, čl. 5, stav (a)

³⁸ Ibid, čl. 10, stav (c)

³⁹ Ibid, čl. 10, stav (f)

sredinama, podsticanja razvoja karijere i profesionalnog usmeravanja,⁴⁰ kao i stvaranja jednakih mogućnosti za aktivno bavljenje sportom.⁴¹ O svom radu na primeni odredaba Konvencije i ostvarenom napretku u pogledu postizanja rodne ravnopravnosti na svim nivoima, države su dužne da podnose redovne godišnje i periodične izveštaje Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Razmatranje podnetih izveštaja je u nadležnosti Komiteta koji, osim toga što ima ulogu nadzornog organa nad prime-nom Konvencije, na osnovu predstavki država može davati predloge i opšte preporuke,⁴² poput Opših preporuka br. 19 i br. 35. Značaj Opšte preporuke br. 19 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena proizlazi iz definicije rodno zasnovanog nasilja koju ona određuje kao svako nasilje „koje je usmereno protiv žene ili zato što je žena ili koje nesrazmerno pogađa žene i uključuje radnje koje dovode do fizičke, mentalne ili seksualne povrede ili patnje, pretnje takvim radnjama, prinudu i druge vidove lišavanja slobode”.⁴³ Pored toga, Opšta preporuka br. 19 značila je i uključivanje koncepta nasilja u porodici u Konvenciju sa posebnim osvrtom na tradicionalne stavove o ulozi žene u porodici, ekonomske i druge okolnosti kao činioce koji žene čine posebno ranjivim i izloženim riziku od nasilja.⁴⁴ Nakon 25 godina od donošenja Opšte preporuke br. 19, Komitet za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena doneo je 2017. godine Opštu preporuku br. 35 kao dopunu Opšte preporuke br. 19 u vidu smernica za ubrzanje eliminacije nasilja nad ženama.⁴⁵ Ovom preporukom države su se obavezale da u okviru svojih sistema, na svim nivoima vlasti, svim podesnim sredstvima i bez odlaganja slede politiku ukidanja diskriminacije nad ženama, uključujući rodno zasnovano nasilje nad ženama.⁴⁶

Za razliku od Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminisanju nasilja nad ženama, iako kratka po obimu,⁴⁷ ponudila je značajnu definiciju nasilja nad ženama i preporuke za njegovo suzbijanje. Deklaracija je odredila nasilje nad ženama u smislu „svakog akta rodno zasnovanog nasilja koji rezultira ili može da ima za rezultat fizičku, seksualnu ili psihičku povredu ili patnju žena, uključujući pretnje takvim aktima, ograničenje ili proizvoljno lišenje slobode,

⁴⁰ Ibid, čl. 10, stav (a)

⁴¹ Ibid, čl. 10, stav (g)

⁴² Ibid, čl. 21, stav 1.

⁴³ Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena u Opšte preporuke Komite-ta za ukidanje svih oblika diskriminacije žena, Beogradski centar za ljudska prava, 2013, čl. 1. dostupno na: URL: <<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1te-preporuke-Komite-ta-za-ukidanje-svih-oblika-diskriminacije-%C5%BEena.pdf>> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

⁴⁴ Ibid, stav 23, komentar na čl. 16. I čl. 5. Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

⁴⁵ Opšta preporuka br. 35 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena, stav 8. Dokument dostupan na: URL: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/preporuka_35_sedow_srb.pdf> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

⁴⁶ Ibid, stav. 21.

⁴⁷ Usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija Rezolucijom 48/104 od 20. decembra 1993, sadrži samo šest članova.

bez obzira da li proizlazi iz javnog ili privatnog života”,⁴⁸ s tim da je dalje objasnila oblike rodno zasnovanog nasilja uz naglasak da se time lista vrsta i oblika rodno zasnovanog nasilja ne iscrpljuje. Osim poziva državama da osude nasilje nad ženama i preduzmu neophodne mere u cilju eliminacije svih oblika rodno zasnovanog nasilja,⁴⁹ Deklaracija je značajna i po tome što naglašava važnost ženskog pokreta i organizacija civilnog društva na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou⁵⁰ i njihove uloge u podizanju svesti o problemu nasilja nad ženama i njegovom eliminisanju.

Dalje preporuke državama u cilju „sprečavanja i iskorenjivanja svih oblika nasilja nad ženama i devojčicama”,⁵¹ ali i unapređenje i zaštitu svih ljudskih prava devojčica i žena,⁵² pružila je Pekinška deklaracija i platforma za akciju. Od značaja za ovu analizu je to da Pekinška deklaracija i platforma za akciju posebnu pažnju usmerava na položaj devojčica i mlađih devojaka. U tom pogledu, Pekinška deklaracija se posebno osvrće na diskriminaciju devojčica i devojaka u odnosu na njihov pristup obrazovanju i ističe da je diskriminacija devojčica i devojaka i dalje prisutna u mnogim oblastima. Deklaracija dalje identificuje duboko ukorenjene tradicionalne stavove o ulozi devojčica zasnovane na polnim predrasudama kao uzroke nasilja, a ranu udaju, trudnoću, seksualno nasilje, ograničenost kretanja i pristup resursima kao najčešće oblike nasilja.⁵³ Deklaracija i platforma za akciju naročito ističe potrebu za stvaranjem obrazovne i društvene sredine u kojoj bi žene i muškarci, devojčice i dečaci bili tretirani ravnopravno i bili stimulisani da dostignu svoj puni potencijal uz poštovanje njihove slobode misli, savesti, veroispovesti i uverenja.⁵⁴ Dodatno, ovi dokumenti upućuju da nastavni materijal i dalje u velikoj meri promoviše stvaranje stereotipne slike o muškarcima i ženama, a da su naučnoobrazovni programi naročito diskriminatorni s obzirom na pol, tako što se udžbenici ne odnose na svakodnevna iskustva žena i ne prepoznaju, na primer, žene naučnice.⁵⁵ S tim u vezi, Deklaracija u svojim strateškim ciljevima predviđa obezbeđivanje ravnopravnog pristupa obrazovanju,⁵⁶ izdvajanje sredstava za reforme obrazovanja,⁵⁷ razvijanje obrazovanja bez diskriminacije⁵⁸ i unapređe-

⁴⁸ Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminisanju nasilja nad ženama, 1993, čl. 1, dokument dostupan na URL: <<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

⁴⁹ Ibid, čl. 4.

⁵⁰ Ibid, čl. 4, stav (p)

⁵¹ Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, usvojena na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama u Pekingu 15. 09. 1995. godine, stav 29, dokument je dostupan na: URL: http://www.e-jednakost.org.rs/kurs/kurs/download/pekinska_deklaracija.pdf (pristupljeno 10. 12. 2018. godine).

⁵² Ibid, stav 31.

⁵³ Ibid, Platforma za akciju: IV-B. Obrazovanje i obuka žena, stav 71, str.37.

⁵⁴ Ibid, stav 72.

⁵⁵ Ibid, stav 75, str. 38.

⁵⁶ Ibid, Strateški cilj B.1, str. 39.

⁵⁷ Ibid, Strateški cilj B.5, str. 43.

⁵⁸ Ibid, Strateški cilj B.4, str. 41.

nja pristupa žena u profesionalnoj obuci, nauci i tehnologiji i celoživotnom učenju.⁵⁹ Među ostalim merama koje Deklaracija predlaže u svrhu ostvarivanja postavljenih strateških ciljeva u oblasti obrazovanja koje će delovati u okvirima rodne ravnopravnosti, propisana je i mera reforme nastavnog programa i revizije udžbenika kojima bi se otklonili rodni stereotipi, uz saradnju svih institucija, škola i izdavača udžbenika.⁶⁰

Na nivou Saveta Evrope značajna je Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulska konvencija iz 2011. godine.⁶¹ Ova Konvencija predstavlja prvi i jedini evropski pravno obavezujući dokument u oblasti suzbijanja nasilja nad ženama⁶² i nasilja u porodici kao oblika zasnovanog na rodu, te osim svog pravno obavezujućeg karaktera za jedno od obeležja ima i identifikaciju strukturne prirode nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja.⁶³ Kao takva, ova Konvencija prepoznaje značaj sistemskog delovanja u cilju eliminisanja nasilja nad ženama kroz mehanizme prevencije svih oblika nasilja, zaštite i podrške žrtava nasilja putem zakonodavnih mera, hitnih mera zaštite i dr, procesuiranja počinilaca i kreiranja nacionalnih politika koje će delovati u skladu sa ciljem eliminisanja nasilja nad ženama. Osim toga, za potrebe ostvarenja preuzetih obaveza i ispunjenja zadatih ciljeva, Konvencija propisuje obavezne mere nadzora nad sprovođenjem preuzetih odredbi od strane država ugovornica u vidu ekspertske grupe za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici,⁶⁴ kao i međusobnu saradnju država ugovornica na međunarodnom nivou u skladu sa odredbama Konvencije.⁶⁵

Domaći normativni okvir

Normativni okvir Srbije počiva na Ustavu Republike Srbije kao najvišem pravnom aktu i garantu prava iz kojeg svi ostali pravni akti crpe svoju pravnu snagu, a kojim „država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti“.⁶⁶ Ustavom je izričito zabranjena „svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, između ostalog i po osnovu pola.“⁶⁷ Dalje, Zakon o ravnopravnosti polova u

⁵⁹ Ibid, Strateški cilj B.3, str. 40.

⁶⁰ Pekinška deklaracija i Platforma za akciju: IV-B. Obrazovanje i obuka žena, stav 83, str. 42.

⁶¹ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“, br. 012/2013.

⁶² Branković, B, Vesti iz budućnosti: *Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama*, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Beograd, 2013, str. 17.

⁶³ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“, br. 012/2013, Preamble, stav 10.

⁶⁴ Ibid, čl. 66, stav 1.

⁶⁵ Ibid, čl. 62, stav 1.

⁶⁶ Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/06, Čl. 15.

⁶⁷ Ibid, čl. 21.

svojim osnovnim odredbama propisuje „stvaranje jednakih mogućnosti ostvarivanja prava i obaveza, preuzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji”.⁶⁸ Naime, u svrhu ostvarivanja jednakih mogućnosti i ravnopravnosti polova na lokalnom nivou, Zakon je u članu 39 predviđao osnivanje lokalnih mehanizama u vidu formiranja stalnih radnih tela ili lica kojima bi se poverilo obavljanje poslova koji proizlaze iz obaveza ovog Zakona. Međutim, Zakon nije jasno definisao njihov položaj, odnosno načinjen je propust u utvrđivanju mera koje bi bile preuzete ukoliko radna tela za obavljanje poslova u oblasti rodne ravnopravnosti nisu uspostavljena na lokalnom nivou.⁶⁹ Kada je reč o ravnopravnosti polova i obrazovanju, Zakon vidi ravnopravnost polova kao sastavni deo obrazovanja u „cilju prevazilaženja ograničavajućih uloga zasnovanih na polu, oslobađanja od stereotipa zasnovanih na polu i predrasuda zasnovanih na polu”.⁷⁰ Osim toga, Zakon jasno propisuje obavezu sprovođenja politike jednakih mogućnosti žena i muškaraca u okviru nastavnih planova i programa i „prilikom utvrđivanja standarda udžbenika, nastavnih metoda i normativa školskih prostora i opreme”.⁷¹

Zakon o zabrani diskriminacije osim što u uvodnim odredbama nudi definiciju diskriminacije i prepoznaće višestruku diskriminaciju, te „izazivanje i podsticanje neravноправности, mržnje i netrpeljivosti po osnovu (...) pola, rodnog identiteta, seksualne orientacije” definiše kao teške oblike diskriminacije,⁷² ne propušta ni da detaljnije posebno uredi svaki od navedenih oblika diskriminacije. Pored toga, Zakon o zabrani diskriminacije dodatno razrađuje pitanje diskriminacije na osnovu pola u pogledu prepoznavanja osnova postojanja diskriminacije u smislu da „diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života”.⁷³ U pogledu zabrane diskriminacije po osnovu pola, Zakon kao izričito zabranjeno postupanje određuje svako „fizičko i drugo nasilje, eksploraciju, izražavanje mržnje, oma-lovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim

⁶⁸ Zakon o ravnopravnosti polova, „Sl. glasnik RS”, br.104/2009, Čl. 1.

⁶⁹ Konkretno, prema podacima Analize stanja i kapaciteta lokalnih samouprava u oblasti rodne ravnopravnosti, 129 opština/gradova u Srbiji od ukupno 174 ima osnovan mehanizam (radno telo ili lice) zaduženo za pitanja rodne ravnopravnosti, uključujući i pet gradova u kojima je sprovedeno naše istraživanje (podaci dostupni na: URL: <<http://fr.skgo.org/>> (pristupljeno: 25. 11. 2018.)).

⁷⁰ Zakon o ravnopravnosti polova, „Sl. glasnik RS”, br.104/2009, Čl. 31.

⁷¹ Ibid.

⁷² Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS”, br. 22/2009, Čl. 13.

⁷³ Ibid, čl. 20.

obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova”,⁷⁴ što će biti dalje od značaja za ovo istraživanje. U pogledu osnovnih nacionalnih strateških dokumenata Srbije koji imaju za cilj unapredovanje rodne ravnopravnosti, 2016. godine usvojena je Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine, i uz nju prateći Akcioni plan za period od 2016. do 2018. godine. Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost definiše rodnu ravnopravnost kao „ravnopravno učešće svih lica bez obzira na rodnu pripadnost u svim oblastima društvenog i privatnog života, kao i njihov ravnopravan položaj, jednake mogućnosti za ostvarivanje njihovih prava i jednaku korist od ostvarenih rezultata u skladu sa Ustavom Republike Srbije, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima”.⁷⁵ U odnosu na devojčice i devojke, Strategija pravi poseban osrvt u pogledu pristupa obrazovanju ističući da je „devojčicama i dečacima, devojkama i mladićima (...) obezbeđen jednak pristup obrazovanju na svim nivoima”, kao i da „ne postoji razlike u školama i školskim predmetima u pogledu dostupnosti devojčicama i dečacima”.⁷⁶ Međutim, Strategija ipak identificuje poteškoće u pristupu obrazovanju za pojedine kategorije devojčica, odnosno za kategorije kao što su: „siromašni, Romi, deca sa invaliditetom i deca u seoskim područjima”,⁷⁷ a pored toga, prepoznaje i da obrazovni sistem u Srbiji nije rodno osetljiv, odnosno da su rodni stereotipi duboko ukorenjeni među školskom populacijom, kao i da je neophodno sprovesti reforme koje bi podrazumevale poseban tretman devojčica u skladu sa njihovim specifičnim potrebama, „eliminaciju rodnih stereotipa i predrasuda i uključivanje ženskog doprinosa nauci, kulturi i umetnosti u sadržaje predmeta”.⁷⁸ S tim u vezi, može se reći da je osrvt načinjen u stavu 1.4.1 Strategije pre cilj koji se želi dostići, nego prikaz realnog stanja u domaćem obrazovanju.

Treba pomenuti i Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja koji je, između ostalog, kao cilj vaspitanja i obrazovanja postavio i razvoj i poštovanje rodne i polne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanja različitosti.⁷⁹ U pogledu zabrane diskriminacije ovaj Zakon je eksplisitno propisao da je zabranjeno svako neposredno ili posredno diskriminatorno postupanje po osnovu pola i roda,⁸⁰ odnosno da je zabranjen sva-

⁷⁴ Ibid, čl. 20.

⁷⁵ Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine, „Sl. Glasnik RS”, br. 4/2016, str. 4. Dokument je dostupan na: URL: <<https://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim>> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

⁷⁶ Ibid, stav 1.4.1, str. 21.

⁷⁷ Ibid

⁷⁸ Ibid, stav 1.4.3, str.22.

⁷⁹ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Sl. Glasnik RS”, br. 88/2017 i 27/2018, čl. 8, stav 15.

⁸⁰ Ibid, čl. 110.

ki oblik nasilja,⁸¹ o kojem, međutim, Zakon ne govori u posebnom kontekstu rodno zasnovanog nasilja.

Kada je reč o normativnom okviru Republike Srbije koji za direktni cilj ima regulisanje položaja mlađih, kao ključne dokumente moguće je izdvojiti Zakon o mlađima Republike Srbije,⁸² Nacionalnu strategiju za mlade za period od 2015. do 2025. godine⁸³ i uz nju prateći Akcioni plan za period 2018-20. godine.⁸⁴ Zakon o mlađima Republike Srbije ima za cilj „stvaranje uslova za podršku mlađima u organizovanju, društvenom delovanju, razvoju i ostvarivanju potencijala na ličnu i društvenu dobrobit“.⁸⁵ Zakon se zasniva na načelima jednakih šansi i zabrane diskriminacije mlađih, jačanja svesti o značaju i ulozi mlađih, kao i njihovog aktivnog učešća u društvu, te na načelu odgovornosti i solidarnosti mlađih, kao i sistemske podrške mlađima. Međutim, iako Zakon o mlađima ističe da „svi izrazi koji se koriste u ovom zakonu koriste se rodno neutralno“⁸⁶ i da se kroz „načelo jednakosti i zabrane diskriminacije“ pitanja ravnopravnosti utvrđuju proklamacijom da „svi mlađi su jednakii“ i da je „zabranjeno svako pravljene razlike ili nejednako postupanje prema mlađima, posredno ili neposredno, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola (...) jezika, društvenog porekla (...) rodnog identiteta i drugog stvarnog, odnosno pretpostavljenog ličnog svojstva“,⁸⁷ ovaj Zakon u svom tekstu ipak nije neutralan, budući da zanemaruje jednu grupu mlađih koristeći se isključivo muškim gramatičkim rodom prilikom navođenja različitih pozicija, poput „korisnici sredstava“, „nosilac programa“ itd.⁸⁸

Kao odgovor Vlade Republike Srbije na potrebu da mlađi, njihov značaj, položaj i uloga u društvu budu prepoznati, a njihovo aktivno učešće u društvu i uključenost u razvoj omladinske politike podstaknuti, doneta je Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine i uz nju prateći Akcioni plan za sprovodenje Nacionalne strategije za mlade za period 2018-2020. godine. S tim u vezi, Strategija je utvrdila osnovne principe i pravce delovanja, opšte i specifične strateške ciljeve, kao i očekivane rezultate delovanja svih subjekata omladinske politike i ponuđena je kao ključni mehanizam ostvarivanja i unapređenja omladinske politike za period od deset

⁸¹ Ibid, čl. 111.

⁸² Zakon o mlađima, „Sl. glasnik RS”, br. 50/2011, čl. 1.

⁸³ Nacionalna Strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine, „Sl. glasnik RS”, br. 22/2015.

⁸⁴ Akcioni plan za sprovodenje Nacionalne strategije za mlade za period od 2018. do 2020. godine usvojen je na sednici Vlade Republike Srbije koja je održana 12.12. 2018. godine. Dokument dostupan na: URL: <<https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije.php>> (pristupljeno 22. 12. 2018.).

⁸⁵ Zakon o mlađima, čl. 1.

⁸⁶ Ibid, čl. 3.

⁸⁷ Ibid, čl. 5.

⁸⁸ Ovo je slučaj i sa svim ostalim navedenim dokumentima iz domaćeg normativnog okvira osim sa Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine koja koristi rodno osjetljive nazive za pozicije, profesije, zanimanja i tome slično.

godina.⁸⁹ Analizom šest osnovnih principa Strategije uočeno je da se kroz dva opšta principa, princip poštovanja ljudskih i manjinskih prava, ravnopravnost i zabranu diskriminacije, kao i princip jednakih šansi za sve, provlači i pojedinačni princip rodne ravnopravnosti: „Svi mlađi su jednaki i uživaju jednak položaj i jednaku pravnu zaštitu bez obzira na lična svojstva. Ne sme se praviti razlika ili nejednako postupanje prema mlađima, posredno li neposredno, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu: godina, rase, pola, nacionalne pripadnosti, verskog uverenja, jezika, društvenog porekla, imovinskog stanja, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama, psihičkog ili fizičkog invaliditeta, zdravstvenog stanja, fizičkog izgleda, seksualne orientacije, rodnog identiteta i drugog stvarnog, odnosno pretpostavljenog ličnog svojstva.”⁹⁰ Dalje se navodi da „mladi imaju pravo na jednake šanse i učeće u svim oblastima društvenog života u skladu sa sopstvenim izborom i sposobnostima. Ohrađuje se lični i društveni razvoj mlađih obezbeđivanjem poštovanja različitosti, rodnog ravnopravnosti, prava, slobode i dostojanstva.”⁹¹ Pored osnovnih principa delovanja, Strategija je definisala i devet opštih, kao i 34 specifična strateška cilja kao željeno, postignuto stanje u odnosu na mlade, u oblastima od interesa za mlade.⁹² Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade za period 2018-20. godine predstavlja skup indikatora i preporuka za ostvarivanje ciljeva Nacionalne strategije za mlade, zatim skup pojedinačnih aktivnosti usmerenih ka ostvarivanju ciljeva za period od tri godine, kao i njihov plan finansiranja koji bi trebalo da osigura redovno sprovođenje predviđenih mera u praksi.

Osim nacionalnog Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade, od posebnog su značaja lokalni akcioni planovi za mlade kao lokalni strateški dokumenti koji definišu prioritetne oblasti za mlade i aktivnosti koje odgovaraju na specifične potrebe mlađih određene lokalne sredine, a kojima se obezbeđuje doprinos sprovođenju ciljeva i prioriteta Nacionalne strategije za mlade na lokalnom nivou.⁹³ Iako je jedna od preporuka Ministarstva omladine i sporta da svaki grad/opština razvija svoje specifične lokalne akcione planove za mlade koji bi ponudili mehanizme za poboljšanje uslova i zadovoljenje realnih potreba mlađih na lokalnu, u praksi to zapravo nije slučaj.

Proverom baza podataka na internet stranicama gradskih uprava gradova Jagodina, Kikinda, Novi Pazar i Vranje, kao i gradske opštine Obrenovac, uočeno je sledeće: nijedna od pretraženih baza ne nudi podatke o postojanju aktuelnih lokalnih akcionalih planova za mlade. Shodno dostupnim podacima opština Kikinda je imala Lokalni akci-

⁸⁹ Nacionalna Strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine, Uvodne odredbe, str. 1.

⁹⁰ Ibid, stav 3.2. Principi, str. 6.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid, stav 4. Strateški ciljevi, str. 7.

⁹³ Podatak dostupan na: URL: <<https://www.mos.gov.rs/public/mladisuzakon/index.php/info/lokalni-institucionalni-okvir/lokalni-akcioni-plan-za-mlade>> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

oni plan za mlade za period od 2011. do 2015. godine,⁹⁴ dok za gradove Jagodinu, Novi Pazar, Vranje, kao i beogradsku gradsku opštinitu Obrenovac na stranicama opštinskih uprava nema javno dostupnih podataka o lokalnim akcionim planovima koji se odnose na mlade. Daljom pretragom internet stranica lokalnih kancelarija za mlade navedenih gradova, kao i pretragom u internet pretraživaču, utvrđeno je da grad Jagodina ima aktuelan i dostupan Akcioni plan za mlade za period od 2018. do 2021. godine,⁹⁵ kao i gradska opština Obrenovac u kojoj je sprovedeno ovo istraživanje u okviru teritorije Grada Beograda,⁹⁶ a da su gradovi Vranje i Novi Pazar u prošlosti imali lokalne akcione planove za mlade, i to grad Vranje za period od 2011. do 2015. godine,⁹⁷ a grad Novi Pazar za 2017. godinu.⁹⁸

Nedostatak ažuriranih podataka o lokalnim akcionim planovima, nevidljivost devojaka u domaćem normativnom okviru koji se odnosi na mlade, kao i nizak stepen povezenja i uvida devojaka i mlađića u rad lokalnih institucija, znatno otežavaju sagledavanje realnih potreba mlađih devojaka od strane relevantnih institucija i dovode u pitanje njihovu spremnost da se usmere na procenjivanje i unapredavanje sopstvenih kapaciteta kojima bi adekvatnije odgovorili na date potrebe. Analizom rezultata pretходnih istraživanja i dokumenata iz domaćeg normativnog okvira koji se odnose na rodnu ravnopravnost i mlade, može se zaključiti da devojke na nivou države Srbije jesu prepoznate kao posebno ranjiva grupa mlađih sa čestim iskustvom rodno zasnovanog nasilja. Međutim, neophodno je pažljivije sagledati potrebe, iskustva i stavove isključivo devojaka na lokalnom nivou kako bi se formulisale konkretnе mere i aktivnosti koje će voditi njihovom osnaživanju i aktivnoj ulozi u lokalnoj zajednici.

⁹⁴ Dokument dostupan na: URL: <http://www.kikinda.org.rs/Images/UserFiles/File/projekti/LAP_mladi.pdf> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

⁹⁵ Dokument dostupan na: URL: <<http://kzmjagodina.rs/files/Lokalni-akcioni-plan-za-mlade.pdf>> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

⁹⁶ Dokument dostupan na: URL: <<https://obrenovac.rs/dokumenta/2015/lokalni%20akcioni%20plan%20za%20mlade%20opštine%20Obrenovac%202016%20-%20%20202021%20-%20predlog.pdf>> (pristupljeno 20. 12. 2018.)

⁹⁷ Dokument dostupan na: URL: <http://www.nexusvranje.com/dokumenti/sr/3_16_13_LAP_za_mlade_Vranje.pdf> (pristupljeno 18. 12. 2018.). Iako je dostupna vest da je 2016. godine oformljena radna grupa za izradu LAP za mlade za period od 2017. do 2021. godine, dokument nije javno dostupan na sajtu lokalne samouprave: <https://www.infovranjske.rs/info/vranje-dobija-lokalni-akcioni-plan-za-mlade> (pristupljeno 18. 12. 2018.).

⁹⁸ Podatak dostupan na URL: <<http://pazarce.info/wp-content/uploads/2017/06/Plan-rada-2017.pdf>> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

Metodologija istraživanja

Glavni cilj istraživanja jeste sticanje uvida u stavove i iskustva mlađih devojaka, kao i u njihovu percepciju veze između stavova prema rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja u pet ispitivanih lokalnih zajednica. Istraživanje sadrži i akcioni element, te iz rezultata istraživanja proizlaze i preporuke lokalnim kancelarijama za mlađe radi unapređenja njihovog rada u oblasti promocije rodne ravnopravnosti i prevencije rodno zasnovanog nasilja.

Iz opšteg cilja istraživanja moguće je izdvojiti nekoliko specifičnih ciljeva:

1. Ispitati stavove devojaka prema rodnim ulogama i rodno zasnovanom nasilju, te njihove veze sa demografskim i socioekonomskim karakteristikama porodice (samoprocenjenim socioekonomskim statusom porodice, obrazovnim nivoom roditelja ili hranitelja, zanimanjem roditelja ili hranitelja, bračnim stanjem roditelja ili hranitelja).
2. Ispitati probleme sa kojima se suočavaju devojke u datim lokalnim zajednicama, njihovu percepciju o uzrocima ovih problema i mogućnostima (kapacitetima lokalne zajednice) za unapređenje zatečenog stanja.
3. Ispitati percepciju devojaka o povezanosti stavova prema rodnoj ravnopravnosti sa rodno zasnovanim nasiljem u lokalnoj zajednici.

Priprema terenskog dela istraživanja, odnosno izrada upitnika, obuka istraživačica i pilot istraživanje realizovani su u periodu avgust-oktobar 2018. godine, a terenski deo istraživanja obavljen je krajem oktobra i tokom prve nedelje novembra 2018. godine. Instrument istraživanja je razvijen prema zahtevu efikasnosti i jasnoće značenja i razumevanja ankete za ispitanice, a zatim i prema potrebi da se sakupe podaci neophodni za dalji rad i komunikaciju sa ciljnim grupama kako UG Atina, tako i kancelarija za mlađe u pet lokalnih zajednica obuhvaćenih uzorkom. Ovakvi zahtevi uslovili su dalje pristup kontroli i revidiranju originalnog upitnika, u čemu su učestvovale članice i članovi UG Atina koji su sproveli sintaksičku i semiotičku proveru ankete, a zatim i vreme trajanja njenog popunjavanja kao i razumljivost pitanja u pilot istraživanju sa devojkama srednjoškolskog uzrasta kako bi se postiglo da jezik istraživanja bude jasan, razumljiv i dostupan ciljnoj grupi – mlađim devojkama. Svaka od faza testiranja bila je praćena manjim i većim izmenama i dopunama forme i sadržaja ankete.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 188 učenica završnih razreda srednjih škola u pet lokalnih zajednica koje su prethodno utvrđene od strane UG Atina: Beograd, opština Obrenovac (32 upitnika), Jagodina (37 upitnika), Kikinda (47 upitnika), Novi Pazar (27 upitnika) i Vranje (45 upitnika). Birani su gradovi iz različitih geografskih regija Srbije: Beograd (Obrenovac), Vojvodina (Kikinda), Šumadija (Jagodina), zapadna Srbija (Novi Pazar), kao i južna Srbija (Vranje). Korišćenjem metoda slučajnog broja na

listi škola, odabrane su škole u prigradskim i gradskim opštinama u navedenim gradovima. U odabranim školama, slučajnim izborom selektovana su odeljenja trećeg i četvrtog razreda. Ankete su popunjavale sve devojke iz selektovanih odeljenja uzrasta 18 godina koje su tog dana bile na nastavi i koje su dale svoju informisanu saglasnost za učešće u istraživanju. Sve devojke učesnice u istraživanju, budući da su punoletne, svoju informisanu saglasnost za učešće su davale na licu mesta istraživačicama, koje su činile saradnica UG Atina, obučene za rad sa devojkama navedenog uzrasta.

Uvodna instrukcija koju su istraživačice davale devojkama pre popunjavanja ankete sadržala je: informaciju o istraživanju koje se sprovodi, odnosno o realizatorima (o UG Atina), zatim objašnjenje cilja istraživanja (ispitivanje stavova i iskustava devojaka u Srbiji), prosečno procenjeno trajanje popunjavanja upitnika (do 45 minuta), garantiju anonimnosti i poverljivosti dobijenih podataka, te upotrebu rezultata isključivo u naučne i edukativne svrhe. Nakon davanja informisane saglasnosti pristupalo bi se popunjavanju ankete (Prilog 1). Anketa je pored pitanja o sociodemografskim karakteristikama ispitanica i njihovih porodica sadržala i pitanja o najčešćim problemima i potrebama mladih devojaka, te njihovim procenama mogućih aktivnosti putem kojih bi različite institucije i lokalne kancelarije za mlade date probleme i potrebe mogli rešavati. Pitanja u anketi formulisana su rodno osjetljivim jezikom, ali prvi zaključak analize dobijenih podataka jeste da devojke nisu odgovarale koristeći rodno osjetljiv jezik već su najčešće o sebi i drugim devojkama pisale u muškom gramatičkom rodu koristeći izraze poput: „Musliman”, „Bošnjak” itd. (u određenju sopstvene etničke pripadnosti) ili „programer”, „profesor geografije” (navodeći izbor buduće profesije), odnosno „koordinator projekta” (kada su navodile trenutne pozicije koje obavljaju u organizacijama za mlade).

Uslovi u kojima je sprovedeno istraživanje podrazumevali su obezbeđenje mogućnosti samostalnog popunjavanja ankete, odnosno obezbeđenje uslova neuticanja na davanje odgovora devojaka, kao i obezbeđenje zaštite podataka u popunjениm i predatim anketama. Ovaj element je obezbeđen tako što su istraživačice prikupljale ankete od svih devojaka u selektovanim odeljenjima i stavljale ih u kovertu koju su zatvarale pred njima. Odmah po obavljenom anketiranju, istraživačice su beležile utiske sa terena prema unapred pripremljenom formularu. Beleške sa terena su takođe deo istraživačkog materijala, stoga ističemo da su istraživačice navele da je anketiranje proteklo bez problema, te da je evidentirano samo jedno odustajanje od popunjavanja upitnika budući da je devojka žurila na prevoz kući što čini stopu odgovora (response rate) izuzetno visokom, odnosno stopa odgovora iznosi 99%. Međutim, kontrola na celom uzorku popunjениh anketa metodom isključujućih uslova zahtevala je isključenje 75 anketa zbog njihovog nepravilnog popunjavanja (najčešća greška je bila zaokruživanje većeg broja odgovora u pitanjima u kojima je bilo potrebno zaokružiti samo jedan odgovor. Nepravilno popunjene ankete isključene su kako bi

se izbeglo davanje netačne slike o frekvenciji pojedinih odgovora.). Kontrola unosa podataka nije zahtevala isključivanje nijedne ankete. Uvidom u istraživačke izveštaje sa terena uviđa se da devojke nisu postavljale pitanja o nejasnoćama u formulacijama pitanja zbog kojih su određene ankete odbačene. Ovakva situacija nije neobična i karakteristična je za istraživanja sa mladima u kojima se pokazuje da je konformizam čest razlog neisticanja nesnalaženja u popunjavanju anketa. Ukupan broj odbačenih anketa po gradovima je sledeći: Obrenovac 11, Jagodina 14, Kikinda 21, Novi Pazar 24 i Vranje 5 nevažećih anketa. Iako je broj ciljanih anketa iznosio 250, odluka da se ne izlazi ponovo na teren radi dopunskog proširenja uzorka u Obrenovcu doneta je usled vremenskih ograničenja projekta, te je ukupan broj analiziranih anketa u ovom izveštaju N=188.

Tabela ispod daje pregled uzorka za pet kategorija: razred, mesto stanovanja u odnosu na školu koju pohađaju i etnička pripadnost ispitanica, te najviše stečeno obrazovanje njihovih roditelja ili hranitelja, kao i bračno stanje roditelja/hranitelja i njihova zaposlenost. U svim tabelama u kojima je prikazana struktura uzorka predstavljeni su samo realni brojevi, bez procenata, kako bi se izbeglo navođenje na pogrešan zaključak o veličini pojedinih delova uzorka budući da je ukupan broj devojaka koje su učestvovale u ovom istraživanju N=188.⁹⁹

Tabela 1. Struktura uzorka (N=188)

Razred	
Treći	16
Četvrti	172
Mesto stanovanja u odnosu na školu koju pohađaju	
U istom mestu u kom idu u školu	123
U drugom naseljenom mestu (selu) u odnosu na školu	41
U drugom prigradskom naselju u odnosu na školu	14
U drugom gradu u odnosu na školu	9
Nije dat odgovor	1
Etnička pripadnost⁹⁹	
Srpska	119
Pravoslavna	2
Bošnjak	7
Musliman/Muslimanka	12
Mađarica	3

⁹⁹ Kategorije navedene u tabeli izvedene su na osnovu termina koje su devojke navodile u odgovorima na pitanje broj 6 u upitniku (Videti Prilog 1. u ovom izveštaju). Radi jasnijeg predstavljanja rezultata, odgovori: Islam (ukupno 6 odgovora) uračunati su pod kategoriju Musliman/ka.

Romkinja	1
Hrišćanska	3
Bez odgovora	41
Bračni status roditelja	
U braku	156
U vanbračnoj zajednici	4
Razvedeni	22
Uдовac	1
Uдовica	3
Bez odgovora	2
Obrazovanje oca	
Bez škole	0
Završena osnovna škola	9
Završena srednja škola	138
Završena viša škola ili fakultet	36
Ne znam / Nije dat odgovor	5
Obrazovanje majke	
Bez škole	0
Završena osnovna škola	14
Završena srednja škola	118
Završena viša škola ili fakultet	55
Nije dat odgovor	1
Zanimanje oca	
Nezaposlen	12
Radnik	87
Službenik	28
Slobodna profesija	6
Stručnjak	11
Privatni (samostalni) preduzetnik	26
Poljoprivrednik	2
Penzioner	6
Ne znam/Nije dat odgovor	10
Zanimanje majke	
Nezaposlena/Domaćica	41
Radnica	79

Službenica	30
Slobodna profesija	1
Stručnjakinja	13
Privatna (samostalna) preduzetnica	18
Poljoprivrednica	2
Penzionerka	2
Ne znam/Nema odgovora	2

Tabela 2. Prosečna veličina domaćinstva	Broj domaćinstava
Samačka domaćinstva (za devojke koje žive same ili u Domu učenika)	9
Domaćinstva sa 2 člana/članice	10
Domaćinstva srednje veličine (3-5 članova/ica)	135
Velika domaćinstva (6 i više članova/ica)	34
Ukupno	188

Devojke iz uzorka najčešće žive u porodicama prosečne veličine (3-5 članova/ica), ali je značajan i podatak da 23 devojke žive u šestočlanim domaćinstvima koja najčešće čine proširene porodice (zajednički život sa rođinom), a jedna devojka živi u čak jedanaestčlanoj porodici.

Tabela 3. Samoprocena socioekonomskog statusa porodice	Ukupno
Nizak (prilično loše živimo)	0
Osrednji (imamo samo za najosnovnije potrebe)	10
Prosečan (imamo dovoljno za život)	135
Malo iznad proseka (živimo malo bolje od ostalih porodica u našem okruženju)	39
Visoko iznad proseka (živimo mnogo bolje od ostalih porodica u našem okruženju)	3
Bez odgovora	1

Iako je istraživanje sprovedeno na uzorku koji nije reprezentativan za čitavu populaciju devojaka uzrasta 18 godina u Srbiji, ipak smatramo da nam ono daje uvid u mogućnosti promena na lokalnom nivou, a koje bi potencijalno mogle da pokrenu i realizuju devojke iz našeg uzorka, te kao takvo predstavlja osnovu za dalja dubinska, pre sve-

ga, kvalitativna istraživanja o ovoj temi. Premda je i cilj ovog izveštaja drugačiji, ukupne mogućnosti poređenja dobijenih podataka sa rezultatima drugih istraživanja na lokalnom nivou su samo načete. Ovaj izveštaj zapravo treba da otvori pitanje komunikacije o potrebama mlađih devojaka u lokalnim sredinama, kao i razmatranje pitanja uticaja roda na iskustva nasilja i diskriminacije u mlađom uzrastu, te da spreči dalju nevidljivost devojaka u zajednici i otežavanje ili zaustavljanje razvoja njihovih potencijala nasuprot negovanju vrednosti koje poseduju samim tim što su devojke/žene, o čemu i same svedoče na narednim stranicama.

Analiza rezultata

Prvi segment upitnika sastojao se od seta tvrdnji o ulogama i položaju žena i muškaraca u društvu prema kojima je trebalo da ispitanice izraze svoj stav. Svoje stavove u odnosu na ponuđene tvrdnje u ovom segmentu iznele su sve anketirane devojke (ukupno 188 devojaka).

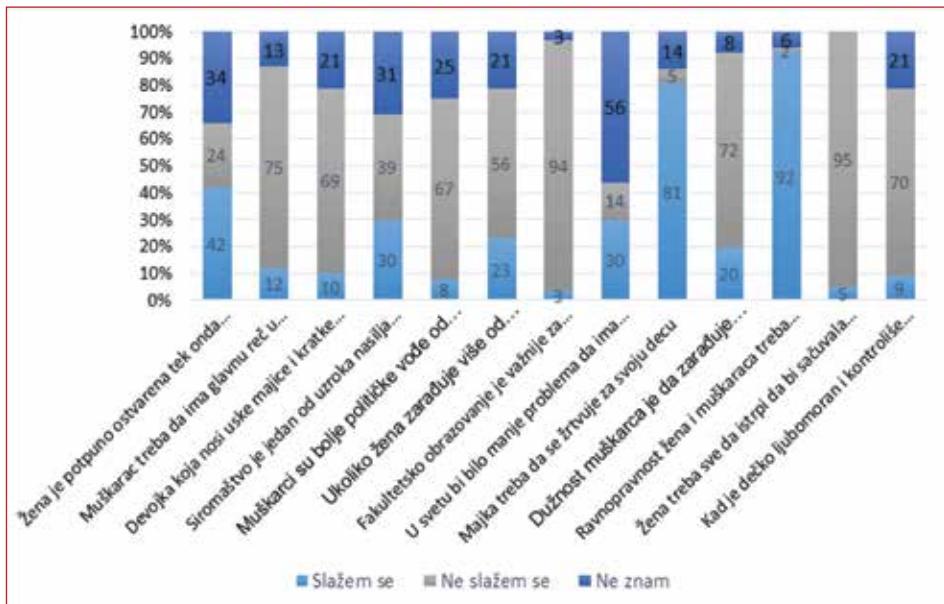
Formulacija stavova o kojima su se devojke izjašnjavale glasi ovako:

1. Žena je potpuno ostvarena tek onda kada postane majka.
2. Muškarac treba da ima glavnu reč u porodici.
3. Devojka koja nosi uske majice i kratke sukњe sama je kriva ako je neko siluje.
4. Siromaštvo je jedan od uzroka nasilja nad ženama u Srbiji.
5. Muškarci su bolje političke vođe od žena.
6. Ukoliko žena zarađuje više od muža, gotovo je neizbežno da to prouzrokuje probleme u braku.
7. Fakultetsko obrazovanje je važnije za mladiće nego za devojke.
8. U svetu bi bilo manje problema da ima više žena u politici.
9. Majka treba da se žrtvuje za svoju decu.
10. Dužnost muškarca je da zarađuje novac, a ženina dužnost je da brine o domaćinstvu i porodici.
11. Ravnopravnost žena i muškaraca treba da bude jedan od najviših ciljeva u našem društvu.
12. Žena treba sve da istripi da bi sačuvala brak.
13. Kad je dečko ljubomoran i kontroliše svoju devojku to znači da je voli.

U Grafikonu 1 prikazana je frekvencija svih odgovora.

U kontekstu porodičnih odnosa i specifično, položaja žene u porodici, 42% anketiranih devojaka odgovorilo je da je žena potpuno ostvarena tek onda kada postane majka, dok je 81% devojaka saglasno sa tvrdnjom da majka treba sve da žrtvuje za svoju decu. Stav o majci koja treba da se žrtvuje za svoju decu većinski zauzimaju i devojke čiji su roditelji u bračnoj, odnosno vanbračnoj zajednici, kao i devojke čiji su roditelji razvedeni, nezavisno od mesta prebivališta i ekonomskog statusa porodice. Ukrštanjem podataka o stepenu obrazovanja i zanimanju oba roditelja sa iznetim stavom da majka treba da se žrtvuje za svoju decu, dolazi se do zaključka da stepen obrazovanja i zanimanje roditelja nemaju presudnu ulogu u definisanju stavova devojaka o primarnoj ulozi žene kao majke.

Svaka peta devojka (20%) smatra da je dužnost muškarca da zarađuje novac, a dužnost žene da se brine o domaćinstvu i porodici, dok svaka četvrta ispitanica misli da

Grafikon 1:

Stavovi prema rodnim ulogama i rodno zasnovanom nasilju (izraženo u %)

ukoliko žena zarađuje više od muža, gotovo je neizbežno da će to prouzrokovati probleme u braku. Oko tvrdnje da je primarna uloga majke da bude domaćica, a oca da bude hranilac porodice, najviše su saglasne devojke iz Novog Pazara, što pokazuje da je patrijarhalna organizacija u ovom gradu dominantan oblik organizacije porodične zajednice. U drugim gradovima iz uzorka udeo devojaka koje se slažu sa ovom tezom je daleko manji.

Sa tvrdnjom da veći dohodak žena može prouzrokovati probleme u braku najviši stepen neslaganja iskazale su devojke iz Kikinde i Vranja, kao i devojke iz porodica sa prosečnim ili nešto višim ekonomskim statusom.

Najmanju saglasnost učesnice u istraživanju iznеле su u odnosu na stav da žena treba sve da istripi da bi sačuvala brak. Čak 95% ispitanica smatra da žena ne treba sve da istripi da bi sačuvala brak, što ukazuje na povećanje svesti mladih devojaka o tome da su odnosi trpljenja u partnerskom odnosu nezdravi, te da ukazuju na nefunkcionalnost date veze.

Ukupno 75% anketiranih devojaka ne smatra da muškarac treba da ima glavnu reč u porodici, što je u skladu sa prethodno navedenim rezultatom. Međutim, podaci pokazuju da ovaj stav zauzimaju većinski samo devojke iz Obrenovca, Kikinde, Jagodine i Vranja, dok su u Novom Pazaru devojke češće saglasne sa tvrdnjom da muškarac treba da ima glavnu reč u porodici, što potvrđuje prethodno iznete rezultate o stavovi-

ma prema podeli uloga u porodici u ovom gradu. Ukrštanje podataka o ekonomskom statusu porodice, stepenu obrazovanja i zanimanju roditelja prema iznetoj tvrdnji, ne pokazuje druge značajne nalaze, odnosno navedene dimenzije se nisu pokazale varijablama od značaja za ispitivane stavove.

U pogledu nasilja nad ženama, većina devojaka (ukupno 70%) veruje da kontrola i ljubomora u partnerskim odnosima nisu izraz ljubavi. Gotovo isti broj devojaka, ili dve trećine ispitanica, saglasno je da devojka koja nosi uske majice i kratke suknje nije kriva ako je neko siluje. Devojke smatraju da nasilje ne treba tolerisati što se može smatrati pozitivnim rezultatom višegodišnjeg rada, pre svega ženskih nevladinih organizacija sa mladima, u pravcu podizanja svesti o neprihvatljivosti nasilja nad devojkama i ženama.

Kada je reč o siromaštву kao jednom od uzroka nasilja nad ženama u Srbiji, mišljenja ispitanica su podeljena i slično distribuirana prema dva glavna odgovora. Tek oko 30% devojaka vidi siromaštvo kao jedan od glavnih uzroka nasilja nad ženama, dok nešto veći procenat devojaka (39%) zauzima suprotan stav i uzrok nasilja nad ženama ne vidi u siromaštvu. Ovakvi nalazi su značajni za dalji rad na edukovanju mlađih devojaka o uzrocima nasilja nad ženama, jer upućuju na podatak da devojke prepoznaju siromaštvo kao jedan od uzroka nasilja, ali nisu sasvim sigurne koji socijalni uzročnici mogu imati determinišući karakter kada je reč o nasilnim oblicima ponašanja.

Najveću saglasnost ispitanice su izrazile sa tvrdnjom da ravnopravnost žena i muškaraca treba da bude jedan od najviših ciljeva u našem društvu (92% devojaka se slaže sa ovom tvrdnjom). Devojke identifikuju neravnopravnost žena i muškaraca kao jednu od bitnijih poteškoća sa kojima se susreću u svakodnevnom životu, o čemu će više reći biti u narednim segmentima ovog izveštaja. Kada je reč o obrazovanju, veliki udio devojaka, tačnije 94% devojaka izjasnilo se da nije saglasno sa tvrdnjom da je fakultetsko obrazovanje važnije za mladiće nego za devojke. Ovakvi rezultati pokazuju da su devojke svesne važnosti obrazovanja, te da bi stavljanje primata na samo jednu kategoriju, na primer mladiće, predstavljalo diskriminaciju na osnovu roda.

Ipak, zanimljiva je raspodela u stavovima prema učešću u politici. Tek svaka treća ispitanica prihvata tvrdnju da bi u svetu bilo manje problema da ima više žena u politici, dok je dve trećine (ukupno 67% devojaka) mišljenja da muškarci nisu bolje političke vođe od žena, tačnije svaka dvanaesta devojka smatra da su muškarci bolje političke vođe. Ovde je reč o veoma specifičnom stavu prema politici. Devojke većinski misle da muškarci nisu bolje političke vođe od žena, ali nemaju jasan stav u pogledu ženskog doprinosa politici, odnosno, u 56% odgovora pokazuju da ne znaju kakvog bi uticaja na usmeravanje savremenih političkih tokova imalo povećano učešće žena (videti procenat odgovora „ne znam” u Grafikonu 1). Međutim, ovakav način razmišljanja devojaka o položaju žena i muškaraca u politici ne iznenađuje ukoliko se ima u vidu da je većina anketiranih devojaka istakla da o društveno-političkim temama

gotovo nikad ili retko razgovara (videti odgovore devojaka u segmentu *Interesovanja i informisanost devojaka* u ovom izveštaju). Ovakvi podaci upućuju na zaključak da je neophodno raditi na edukaciji devojaka o potrebi i važnosti njihovog aktivnog učešća u svim oblastima javnog života, ukoliko želimo ne samo informisane već i osnažene građanke, akterke budućih promena u našem društvu.

Primetno je još da devojke ne zauzimaju jasne stavove na određene tvrdnje, odnosno da postoji određen broj tvrdnji prema kojima devojke u značajnom udelu imaju rezervisan stav. Osim u pogledu tvrdnji koje se tiču učešća žena i muškaraca u društveno-političkim procesima, devojke nisu sigurne ni u pogledu tvrdnje da je žena ostvarena tek onda kada postane majka, tj. gotovo svaka treća devojka ne zna kakav stav da zauzme o ovom pitanju, a slično je i u pogledu siromaštva kao jednog od glavnih uzroka nasilja nad ženama.

Dobre strane u „biti devojka”

Naredni segment upitnika obuhvatio je nekoliko pitanja otvorenog tipa koja su imala za cilj da otkriju razmišljanja devojaka o dobim stranama toga što su devojke, kao i o poteškoćama sa kojima se svakodnevno suočavaju devojke u njihovoj lokalnoj zajednici.

Ispitanice su na pitanje koje su dobre strane u tome što su devojke većinski odgovarale da biti devojka ima svojih dobrih strana, dok je manjina devojaka (ukupno 12) na ovo pitanje iznelo stav da nema dobrih strana u tome što su devojke. Nešto manji broj devojaka (ukupno 10) smatra da nema razlike između polova u pogledu pozitivnih strana, tj. da i jedan i drugi pol imaju svojih prednosti.

Na osnovu analize specifičnih karakteristika odgovora devojaka koje smatraju da postoje dobre strane toga što su devojke, kao i učestalosti takvih odgovora, došlo se do sledećih rezultata:

Najzastupljeniji su bili odgovori koji se odnose na fiziološke i fizičke karakteristike devojaka (70 odgovora). U ovoj kategoriji, najviše devojaka (ukupno 28 odgovora) kao dobru stranu ističe sposobnost da se jednog dana „ostvare kao majke”. Neke od devojaka ove dobre strane komentarišu na sledeći način:

„Možemo da se ostvarimo kao majke, lepša smo polovina i smirenijeg karaktera.”

„Imam mogućnost, to jest sposobnost da budem majka, da svojoj deci budem što i moja majka meni. Jednostavno volim što sam devojka i da mogu ne bih menjala to.”

Drugi najfrekventniji odgovor u ovoj grupi odgovora odnosio se na fizički izgled devojaka. Tačnije, 26 učesnica u anketi je u odgovoru na ovo pitanje navelo da smatra da je fizički izgled jedna od dobrih strana toga što su devojke, pri čemu je 17 devojaka kao posebnu prednost istaklo šminkanje i doterivanje. Navedeni podaci upućuju na zastupljenost težnji za postizanjem određenih standarda lepote među devojkama i prisutnosti idealna lepe žene koji se devojkama gotovo svakodnevno nameće u medijima, ali i u svakodnevnom životu pri komentarisanju njihovog fizičkog izgleda.

O fizičkom izgledu kao dobim stranama toga što su devojke, neke od anketiranih devojaka ovako pišu:

„Dobre strane su što devojke mogu da se šminkaju i samim tim ulepšaju sebe.”

„Volim što sam žensko jer mogu da se šminkam i sređujem.”

Jedna grupa ispitanica (ukupno 16) deli mišljenje da je pošteđenost od različitih oblika fizičkih poslova ili aktivnosti na osnovu fizioloških i fizičkih kvaliteta jedna od dobrih strana u životu devojaka.

U kategoriji kognitivne inteligencije i fizičke spremnosti, oko 40 anketiranih devojaka istaklo je visoko izražene kognitivne funkcije kao dobre strane i prednost devojaka u odnosu na mladiće. Devojke su najčešće odgovarale da smatraju da bolje rešavaju pro-

bleme, da su odgovornije, snalažljivije i spretnije od mladića, da su bolje učenice u školi i učesnice u saobraćaju, da bolje razmišljaju i izvode zaključke od mladića, te da su uspešnije u poslu i kreativnije. Tipičan odgovor u ovoj grupi predstavlja sledeći stav:

„Smaram da smo zrelije od muškaraca, da pametnije razmišljamo i nekako imamo bolje ciljeve u životu od njih.”

Kada je o emocionalnoj inteligenciji reč, u 20 odgovora devojke su iznele stav da su njihove emocionalne sposobnosti ono što ih razlikuje od muškaraca i što predstavlja njihovu dobru stranu, pri čemu su se, govoreći o osobinama, najčešće služile opisnim pridevima: nežne, osetljive, osećajne, strpljive, empatične, iskrene, stabilne, pažljive, požrtvovane, brižne, smirene, nisu ljubomorne, zrelije/brže sazrevaju.

Neki od tipičnih odgovora u ovoj kategoriji su:

„Smaram da su devojke kreativnije, osećajnije i mogu bolje da razmatraju probleme. Takođe su uglavnom zainteresovane za lični napredak, iskrene, jake i asocijativnije.”

„Dobre strane su to što smo uglavnom emotivnije, pune razumevanja, više izražavamo osećanja nego muškarci.”

U sklopu šireg konteksta socijalnih interakcija, 23 devojke su navele odgovore na osnovu kojih se može zaključiti da se dobre strane devojaka najčešće uočavaju u međusobnim odnosima sa drugim ljudima. Ispitanice su navele da smatraju da su neke od dobrih strana toga što su devojke to što uživaju zaštitu od strane drugih ljudi, razumevanje, ljubaznost i poštovanje. Pored toga, devojke su istakle da smatraju da se samim tim što su devojke njihova ličnost više ceni u društvu, da će pre primiti pomoć ukoliko im je neophodna, kao i da ih njihov položaj devojaka često opravdava u različitim situacijama.

Tipičan odgovor u ovoj kategoriji je sledeći stav:

„Zaštićenija sam u društvu i porodici. Ljudi su pažljivi prema meni. Ne moram da obavljam teške fizičke poslove, što je dužnost muškarca.”

Među devojkama koje su iznele stav da to što su devojke nema svojih dobrih strana ističu se sledeća razmišljanja:

„Mislim da je mnogo bolje biti muško jer njih manje osuđuju. Devojke bilo šta pogrešno da urade biće jako ponižene i kritikovane.”

„Nema dobrih strana, više bih volela da sam muškarac.”

„To što sam devojka me ne čini drugaćijom od dečaka, i smaram da bi trebala da postoji ravnopravnost između momaka i devojaka.”

Tipični odgovori devojaka pokazuju da su one zapravo svesne teškoća sa kojima se svakodnevno suočavaju, te da ta svest određuje i njihov stav prema sopstvenom rodnom identitetu. Ispitanice naglašavaju da je neophodno raditi na unapređenju rodne ravnopravnosti u našem društvu, uviđajući da je muškarcima u njihovom okruženju lakše, odnosno da su ređe kritikovani i ponižavani u poređenju sa devojkama.

Poteškoće sa kojima se devojke suočavaju

Jedno od ključnih pitanja ovog istraživanja jeste pitanje poteškoća sa kojima se devojke suočavaju u svojim lokalnim zajednicama. U odgovoru na ovo pitanje devojke su imale mogućnost da navedu sve poteškoće za koje smatraju da im predstavljaju prepreke u svakodnevnom životu, ali i da objasne zbog čega smatraju da su to najveće poteškoće koje imaju. Na osnovu prikupljenih i analiziranih podataka, formirane su sledeće grupe poteškoća:

Poteškoće koje proizlaze iz društvenih normi – 58 odgovora

Najveći broj odgovora svrstan je u ovu grupu poteškoća. Devojke su najčešće isticale da je reč o sledećim iskustvima:

- 1) osuđivanju sredine – najčešće na osnovu fizičkog izgleda (stila odevanja, šminke), na osnovu interesovanja koja se smatraju netipičnim za devojčice, lošeg finansijskog i materijalnog stanja, ili verskih uverenja. Devojke su istakle da osude okoline dolaze i povodom njihovog izbora da nemaju potomstvo, zatim zbog izbora emotivnog partnera, ili činjenice da su tokom života imale više od jednog emotivnog partnera, kao i ukoliko ne ispunjavaju tradicionalna očekivanja porodice ili sredine u kojoj žive, ili izlaze na društveno-neprihvatljiva mesta (na primer gde se puši ili ima alkohola).
- 2) ismevanju i omalovažavanju – na osnovu materijalnog stanja, porekla (na primer, ukoliko je devojčica sa sela);
- 3) etiketiranju, plasirajući neistina i stvaranju predrasuda o devojkama (na osnovu svih prethodno navedenih činilaca);
- 4) direktnom zahtevu za ukalupljivanjem – koji podrazumeva direktne zahteve da se devojke prilagode standardima sredine u kojoj žive, kao i da potisnu svoju jedinstvenost i težnju za isticanjem sopstvenih različitosti.

Neki od tipičnih odgovora u ovoj grupi su:

„Osuđivanje je najveća poteškoća za devojke i sa tim ne može niko da se izbori.“

„Preveliko osuđivanje kako se oblačiš, govariš, ponašaš. Ako devojka promeni više od jednog momka nazivaju je gadnjim imenima.“

„Devojke kod nas se baš dosta osuđuju zbog naše vere. Dosta toga je zabranjeno i baš zbog toga mi nemamo pravo na mnoge stvari. Tipa, ako je devojka imala više od dva dečka, ona više nije dobra devojka, dok za muškarca u našoj sredini niko ne mari.“

Poteškoće koje se odnose na slobodu izražavanja mišljenja i odlučivanja – 25 odgovora

Jedna od najzastupljenijih poteškoća jeste i nemogućnost izražavanja mišljenja i učešća u odlučivanju. Mnoge devojke su u svojim odgovorima istakle da u svom okruženju imaju ograničenu slobodu mišljenja i samostalnog donošenja odluka, te da samim tim imaju manji pristup resursima u odnosu na druge ljude (mladiće i uopšte mlade iz većih gradova). Devojke ističu da često doživljavaju da im se govori kako nisu sposobne da same odlučuju o nečemu, što umnogome utiče na njihovo samopouzdanje. Devojke navode i da onda kada izraze svoje mišljenje najčešće ne budu shvaćene ozbiljno, odnosno da su diskriminisane zbog svojih stavova ili da se prema njima drugi odnose s potcenjivanjem:

„Najteže im je (devojkama, prim. aut.) da iskažu svoje želje, mišljenje (ukoliko se razlikuje), da se odbrane od bilo kog oblika nasilja (fizičko, seksualno zlostavljanje, kleverte), da se podignu protiv tradicionalnih normi okruženja i patrijarhalnih pravila koja se jedina poštuju.”

Poteškoće koje se odnose na bezbednost – 19 odgovora

Po mišljenju ispitanica, (ne)bezbednost takođe predstavlja jednu od najčešće istaknuta poteškoća i to u kontekstu fizičke (ne)bezbednosti. Veliki broj ispitanica naveo je da se ne osećaju bezbedno u sredinama u kojima žive, kao i da osećaju strah da se kreću bez pratnje, naročito u večernjim časovima. Najčešće je reč o strahu od seksualnog nasilja pri čemu uzroke straha nalaze u napadima na devojke od strane migranata¹⁰⁰ i drugih muškaraca, ali i u susretima sa narkomanima, alkoholičarima i beskućnicima.

Na osnovu formulacije odgovora devojaka ne može se izvesti pouzdan zaključak da li o ovim oblicima poteškoća govore na osnovu ličnog iskustva i realnih pretnji koje su doživele, ili možda na osnovu iskustava drugih devojaka iz svog okruženja o kojima su imale priliku da saznaju ili, pak, na osnovu usvojenih stavova koji su zasnovani na stereotipima koji važe u njihovim lokalnim sredinama. Ipak, značajno je navesti da su najčešće o strahu od migranata i napadima migranata pisale devojke iz Beograda, odnosno opštine Obrenovac, u kojoj se nalazi smeštaj za odrasle muškarce migrante koji su u ovoj lokalnoj zajednici smešteni bez svojih porodica.

Tipične odgovore u ovoj grupi čine sledeći iskazi:

„Sve je manje bezbednosti, tj. sve češće su (devojke) predmet nasilja i to ne samo u mestu gde ja živim.”

„Trenutno najveći problem u našem mestu su migranti, jer se nijedna devojka ne oseća bezbedno ni tokom dana, pogotovo tokom noći.”

¹⁰⁰ U izveštaju se navodi izraz „migranti”, a ne „izbeglice” budući da je reč o izrazu koji su koristile same ispitanice.

Poteškoće koje se odnose na neravnopravnost – 18 odgovora

Devojke govore o neravnopravnosti muškaraca i žena u kontekstu podele poslova na muške i ženske, ističući da im posebno opterećenje iz okruženja dolazi od normativa o primarnoj ulozi žene čiji je zadatak da se brine i žrtvuje za porodicu.

„Najteže je to što uvek nije u potpunosti polna ravnopravnost. Majke su te koje se više žrtvaju od očeva. I dalje ljudi misle da muškarci samo treba da zarađuju i da nemaju nikakve obaveze oko domaćinstva, a da žena sedi kod kuće.“

„Mislim da je uopšteno u Srbiji, ne samo u mestu u kom ja živim, i dalje problem društva što feminizam nije toliko zastupljen, ravnopravnosti i dalje nema u potpunosti i žene i dalje treba da sede kući i kuvaju, a muškarci da rade i zarađuju. Žene su krive za 90% problema u brakovima, na poslovima, u svakodnevnim situacijama.“

Jedan deo ispitanih devojaka uviđa da normativ o žrtvenoj ulozi žene-majke proizlazi iz široko rasprostranjenih patrijarhalnih vrednosti u sredinama u kojima žive. Devojke ističu da su takve vrednosti u direktnoj vezi sa rodno zasnovanim nasiljem jer „žene su krive za 90% problema u braku“. U ovoj grupi odgovora moguće je izdvojiti i glasove devojaka koje jasno ističu feminizam kao strategiju koja стоји nasuprot patrijarhalnim vrednostima smatrajući da bi to mogla biti strategija za rešavanje problema u čitavom društvu, a ne samo strategija koja bi njima lično omogućila iskorak iz jasno omeđenih rodnih uloga.

Poteškoće koje se odnose na nasilje – 13 odgovora

Kada devojke govore o nasilju najčešće se osvrću na shvatanja koja preovlađuju u njihovim sredinama prema kojima je žena uvek kriva ukoliko se nasilje dogodi, kao i da se takvo nasilje najčešće opravdava od strane zajednice. Međutim, jedna grupa devojaka posebne uzroke nasilja nalazi u proizvodima popularne kulture poput reality programa koji promovišu nasilje, ali i u drugim nasilnim sadržajima na društvenim mrežama. Primetno je, takođe, da devojke najčešće pojmom nasilja dovode u korelaciju sa pojmom bezbednosti, zbog čega je u analizi bilo teško napraviti jasnu distinkciju o poteškoćama koje se odnose isključivo na nasilje i onih koje se odnose na bezbednost. Svakako učestalost i jednih i drugih poteškoća, kao i njihovih uzroka, govori o stepenu važnosti koje one imaju za devojke, te neophodnosti akcija koje bi dovele do njihovog brzog otklanjanja.

Tipični odgovori u ovoj grupi su:

„Nasilje, jer ponekad nismo u mogućnosti, nismo sposobne da se same odbranimo. Moj grad je miran, ali vrlo često se dešavaju nasilja, uglavnom noću i vikendom.“

„Najteže devojkama je maltretiranje od strane muškaraca (verbalno, fizičko i seksualno nasilje), kao i predrasude o devojkama na osnovu fizičkog izgleda.“

„Jedna od najvećih poteškoća današnjice je nasilje koje je znatno udvostručeno zbog korišćenja društvenih mreža. Ljudi bi trebali da budu više informisani, da se deca od malena uče i upozoravaju.”

Poteškoće koje se odnose na nezaposlenost – 12 odgovora

Mnoge od ispitanica su odgovorile da smatraju da je nezaposlenost jedna od velikih poteškoća sa kojima se suočavaju u svojim sredinama. Većina devojaka ne vidi perspektivu da se nakon završene škole bavi svojim zanimanjem u mestu u kojem živi, najčešće zbog nedostatka adekvatnih radnih mesta, ali ima i onih koje smatraju da presudnu ulogu u nezaposlenosti mladih žena igra njihov pol.

Tipični odgovori u ovoj grupi su:

„Nezaposlenost, jer se najčešće traže fizički radnici pa onda obrazovane devojke moraju ići u druge gradove ili zemlje da bi našle posao.”

„Poslodavci ne smeju da obraćaju pažnju na pol, nego na kvalifikacije.”

Poteškoće koje se odnose na pristup obrazovanju – 4 odgovora

Među poteškoćama sa kojima se devojke susreću u svakodnevnom životu nalazi se i pristup obrazovanju. Devojke su kao razloge zbog kojih im je teško da ostvare pravo na obrazovanje najčešće navodile lošu finansijsku situaciju, posebno kada govore o nastavku školovanja, tj. sticanju fakultetskog obrazovanja. Kao uzroke koji proizvode ovu vrstu poteškoća devojke navode i veliku udaljenost mesta stanovanja od škole, ali i život u patrijarhalnoj sredini u kojoj je uvreženo mišljenje da devojke ne treba da se školuju, već da se udaju i rađaju decu. Ova iskustva govore u prilog stavu koji je iznelo 94% devojaka o tome da smatraju da je fakultetsko obrazovanje podjednako važno i za mladiće i za devojke, ali i da najčešću prepreku u ostvarivanju obrazovanja čine duboko ukorenjeni rodni stereotipi koji neretko potiču iz kruga porodice:

„Mislim da je najteže školovanje, jer je selo u pitanju. Teško je i zaposliti se i živeti malo slobodniji život.”

„Obzirom da je naša sredina patrijarhalna i da se još uvek da kažem živi pod okriljem tih starih zakona (moralnih načela) mnoge porodice zabranjuju devojkama školovanje, već se devojke samo rađaju i odgajaju da bi se udale, bile majke i to im je osnovna funkcija u životu.”

„Mojoj drugarici otac ne dozvoljava da ide na fakultet. Treba popričati sa takvim porodicama ili skrenuti pažnju javnosti o ovim porodicama.”

Kroz iskustva koja su navele odgovarajući na ovo pitanje, devojke su istakle jasnu percepciju o povezanosti rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije sa zastupljenošću patrijarhalnih vrednosti u ispitivanim sredinama. Istraživanje je uspelo da uhvati specifičan trenutak u odrastanju devojaka, odnosno zateklo ih je u svojevrsnom ras-

koraku između pritisaka koje osećaju u svojim lokalnim zajednicama i još uvek prisutnom otporu koji se može nazreti u njihovim blago drugačijim stavovima u odnosu na sredinu za koju naglašavaju da im svakodnevno nameće jasno omeđene rodne uloge i identitete.

Mere za otklanjanje identifikovanih poteškoća u lokalnoj zajednici

U ovom segmentu upitnika devojkama je ponuđeno da od svih navedenih poteškoća koje su same istakle izolju jednu za koju smatraju da im predstavlja najveću prepreku u svakodnevnom životu i da zatim predlože aktivnosti kojima bi se ta konkretna poteškoća otklonila.

U odnosu na poteškoće koje proizlaze iz društvenih normi i neravnopravnosti, devojke smatraju da je neophodno da se od ranog detinjstva više radi na socijalizaciji dece (i dečaka i devojčica) u pravcu usvajanja i razvijanja stavova o ravnopravnosti žena i muškaraca, kao i razvijanja boljih odnosa u porodici. Devojke takođe smatraju da rano obrazovanje dece o rodnoj ravnopravnosti može imati značajnu ulogu u formiranju pozitivnih stavova prema ravnopravnosti žena i muškaraca, te prevenciji daljeg razvoja poteškoća. Još veruju da bi na poboljšanje položaja žena i devojaka u društvu veliki uticaj mogli imati rodno osetljivi nastavni programi, konkretnije, uvođenje tema o rodnoj ravnopravnosti u nastavne planove i programe, kao i praktične edukativne radionice, kako one namenjene isključivo devojkama, tako i one prilagođene opštoj populaciji. Devojke predlažu i akcije koje bi za cilj imale podizanje svesti o rodnoj ravnopravnosti među sugrađanima u njihovim lokalnim zajednicama, a posebno mladićima (npr. radionice o tome kako je biti u tuđoj koži), kao i informativne razgovore i predavanja. Ipak, bez obzira na iznete predloge, mnoge od devojaka sumnjaju da se opaženo stanje može značajnije izmeniti upravo zbog uvreženih stavova o nejednakoj vrednosti mladića i devojaka koje primećuju u svojoj zajednici, ali i zbog procenjenih kapaciteta lokalnih aktera da rade na ciljanim promenama.

Kada je reč o ovim problemima, neki od tipičnih predloga devojaka glase:

„Da bi se smanjilo ovakvo ponašanje i momci i devojke od najranijeg detinjstva treba da budu učeni da smo svi rođeni kao ravnopravna bića i da se smanji patrijarhalizam u našem društvu.“

„Kada krenemo u osnovnu školu, trebalo bi da ne učimo šta su muški a šta ženski poslovi.“

„Devojke nisu krive za sve, ne moraju da trpe podsmehe i komentare. Organizovati ovakve slične razgovore i za muškarce po školama.“

Devojke ističu da se u sve predložene aktivnosti moraju uključiti i mladići, odnosno muškarci, jer smatraju da se rodna ravnopravnost može dostići jedino potpunim obuhvatom svih osoba u našem društvu i zajedničkim radom na promenama.

Kada je reč o poteškoćama koje se odnose na bezbednost i nasilje, ispitanice kao neke od mera ističu pojačan policijski nadzor i povećane mere bezbednosti u lokalnim zajednicama, naročito u večernjim časovima; zatim akcije o podizanju svesti o nasilju, kao i o merama suzbijanja nasilja među mladima; kao i edukativne radionice o nasilju u partnerskim odnosima; strože kazne za počinioce nasilja, ali i organizovanje kurseva samoodbrane za devojke. Međutim, devojke koje su kao jednu od poteškoća navele strah i pretnje od strane migranata kao meru otklanjanja date poteškoće predlažu jedino njihovo preseljenje.

„Nasilje bi se moglo sprečiti podizanjem svesti mlađih o posledicama i kućnim vaspitanjem jer toga fali danas. Bilo bi dobro da se pročita nešto umesto što se gledaju rijalit programi, tu ima dosta nasilja što je loš uzor mlađima.“

„Po pitanju fizičkog zlostavljanja npr. edukativne radionice pre svega za muškarce i devojke (žene), podizanje svesti o tome, da se uvedu jače kazne za takva dela.“

„Što više edukacija o tome da (devojke) imaju izbore, da treba da vole sebe i da ne treba da trpe nasilje, kakvo god bilo.“

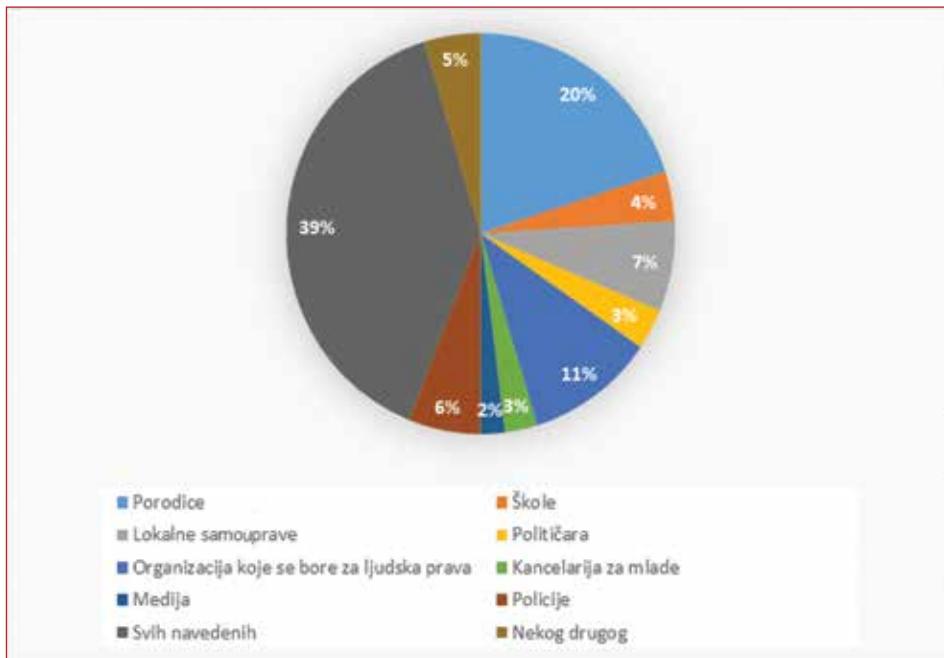
„Glavna poteškoća je nasilje nad ženama. Trebalo bi da žene znaju neku borilačku veštinu kako bi se odbranile jer im tada niko ne sme pomoći i zato je to jedan od načina da sačuvaju svoju bezbednost.“

Kada je reč o poteškoćama koje se odnose na pristup obrazovanju i na stopu nezaposlenosti, devojke dele mišljenje da je neophodno sprovesti mere za obezbeđivanje kvalitetnijeg obrazovanja za sve, kao i mere rane popularizacije visokog obrazovanja u manjim sredinama. U odnosu na pitanje nezaposlenosti, ispitanice navode da je neophodno otvoriti više radnih mesta za mlade u lokalnim zajednicama i tako sprečiti migracije mlađih:

„Visoko obrazovanje treba više da se popularizuje u ruralnim sredinama još u osnovnoj školi, a i kasnije kako bi doobile neku vrstu podrške i saveta.“

„Treba da se pronađe više radnih mesta za mlade obrazovane devojke.“

Odgovor na pitanje šta misle čiji bi posao trebalo da bude rešenje navedenih poteškoća, odnosno koga smatraju odgovornim za rešavanje poteškoća koje su istakle, dalo je 150 devojaka, od kojih 39% misli da je rešenje problema sistemsko pitanje u čijem rešavanju podjednaku ulogu imaju svi navedeni akteri, odnosno celokupna društvena zajednica. Takav stav ide u pravcu viđenja društva kao održive zajednice u kojoj se svi staraju o dobrobiti svakog pojedinačnog građanina i građanke i izražen je kao dominantan kod devojaka iz svih gradova. Takođe, svaka peta devojka istakla je da je porodica činilac koji treba da bude nosilac promena, dok svaka deseta smatra da odgovornost za rešavanje problema imaju organizacije koje se bore za ljudska prava. Ovim organizacijama najviše poverenja poklanjaju devojke iz Kikinde, a najmanje iz Jagodine gde se poverenje u otklanjanje poteškoća pretežno vidi u porodici. Među ostalim akterima koje devojke vide kao odgovorne za rešavanje istaknutih poteškoća,

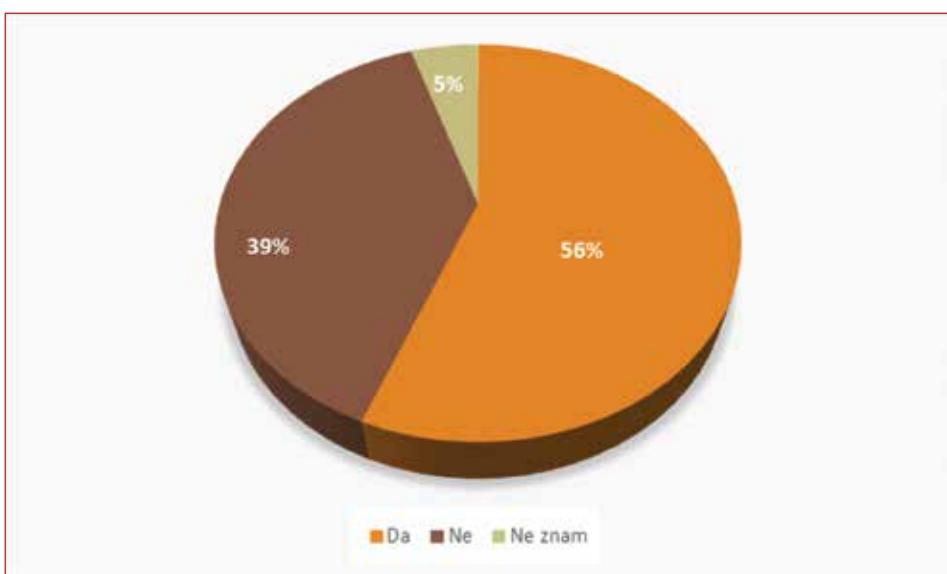
Grafikon 2: Ko bi trebalo da reši poteškoće u lokalnoj zajednici?

navode lokalnu samoupravu (7%) i policiju (6%), dok tek oko 3% ispitanica iznosi stav da je rešavanje navedenih poteškoća pitanje kojim treba da se pozabave lokalne kancelarije za mlade. Ovako nizak stepen poverenja koji devojke daju lokalnim kancelarijama za mlade dodatno potkrepljuje nalaze o niskom poverenju mladih u institucije do kojih je došlo i ranije navedeno istraživanje Krovne organizacije mladih (Krovna organizacija mladih, 2018). Međutim, ovakav podatak ne iznenađuje ukoliko se ima u vidu da je većina anketiranih devojaka koje su učestvovale u ovom istraživanju naveala da nisu upoznate sa organizacijom i aktivnostima koje lokalna udruženja za mlade nude, te da im je opseg njihovog delovanja nepoznat (videti segment *Interesovanja i informisanost devojaka u ovom izveštaju*).

Iskustva devojaka

Pored mapiranja specifičnih poteškoća sa kojima se susreću u sredinama u kojima žive, jedno od istraživačkih pitanja je bilo usmereno i na ispitivanje iskustava devojaka u odnosu na to da li su nekada doživele da im neko kaže da nisu dovoljno dobre u nečemu ili da nešto ne bi trebalo da rade samo zato što su devojke.

Odgovor na ovo pitanje dalo je 170 devojaka od kojih 56% navodi da su se nekada našle u situaciji da im bude upućen komentar da nisu dovoljno dobre samo zato što su devojke. Od devojaka koje su dale potvrđan odgovor na ovo pitanje tek 9% je istaklo da ne obraća pažnju na takve komentare.

Grafikon 3: Da li si nekada doživela da ti neko kaže da nisi dovoljno dobra u nečemu ili da nešto ne bi trebalo da radiš samo zato što si devojka?

U odgovoru na navedeno pitanje devojke nisu bile ograničene u pogledu broja komentara koje mogu da navedu, te su na osnovu učestalosti pojavljivanja specifičnih komentara u odgovorima ispitanica, dobijeni rezultati grupisani u nekoliko kategorija:

Komentari koji se odnose na bavljenje sportom (21 odgovor) – Najviše ispitanica istaklo je negativne komentare koji su se odnosili na njihova interesovanja i sposobnosti za bavljenje određenim sportom, poput fudbala, rukometa, vaterpola ili košarke koji se tradicionalno smatraju grubim i „muškim” sportovima. Devojke su navele da su

komentari koji su im upućeni u vezi sa bavljenjem sportom najčešće obeshrabrujući i praćeni argumentom da ti sportovi „nisu za devojke“ ili da one nisu dovoljno dobre da se određenim sportom bave. Tipični odgovori na ovo pitanje su:

„Govorili su mi da ne treba da se bavim fudbalom, da treniram, jer ja sam devojka a to je sport za dečake.“

„Da, da ne mogu da igram vaterpolo, da igram šah, da budem koordinator projekta zbog toga što sam devojka.“

Komentari koji se odnose na obrazovanje, odabir zanimanja i hobije (21 odgovor) –

Devojke navode i da su bile u situaciji da ih neko obeshrabruje u pogledu sticanja višeg obrazovanja, odabira specifičnog srednjoškolskog ili fakultetskog usmerenja, budućeg zanimanja i hobija, ali i razvijanja određenih veština. Argumenti kojima se ovakvi stavovi potkrepljuju ne odstupaju mnogo od argumenata koji se odnose na bavljenje sportom. Ispitanice dodaju da im se najčešće govori da određena škola, fakultet, smer ili zanimanje, muzički instrument ili hobi nisu za njih, da za poslove kojima žele da se bave nisu dovoljno dobre, sposobne ili pametne, da ne pripadaju određenim industrijama, kao i da pri odabiru zanimanja treba da vode računa o tome da će jednog dana biti majke i supruge i da će biti neophodno da naprave balans između porodičnog i profesionalnog života.

O komentarima koji su im upućeni u vezi sa obrazovanjem, odabirom zanimanja i interesovanja, devojke ovako navode:

„Da, u smislu opredeljenja za srednju školu. Razmišljala sam o tome da budem novinar, stjuardesa, pilot, političar ili neki naučnik, ali sam se susretala sa sledećim - Ti si devojka, ti poslovi iziskuju često odsustvo od kuće. Kako ćeš sutra kada budeš imala muža i decu?“

„Uglavnom jesam, govorili su mi da nisam dovoljno dobra da bih se bavila poslom koji želim. Uglavnom su roditelji ti koji kritikuju jer žele dobro za mene.“

„Jesam. Jedan od primera je upis u vojnu gimnaziju kada mi je okolina govorila da to nije za mene jer sam žensko, jer ja to ne mogu da izdržim fizički.“

„Da, evo na primer moj smer u školi. Dosta njih kako iz odeljenja, tako i iz društva kažu kao ‘Ma šta i ti ćeš to da radiš?’, a ja im odgovorim da hoću i da mogu. Svi misle da sam upisala ‘muški smer’, ali ja još uvek ne znam šta znači to ‘muški smer’.“

„Doživela sam to da mi kažu da žensko ne treba da završava fakultet, jer žene ne treba da rade, već samo muškarci.“

„Oduvek sam želela da naučim da igram šah, ali su komentari ljudi bili – to nije za devojke. Imala sam i interesovanja da naučim da menjam gumu na automobilu ili proverim rad auta, na šta sam dobijala iste komentare zbog čega sam i odustala da se interesujem za te stvari.“

„Da, slušam rok i sviram gitaru što nije primereno devojkama po mišljenjima pojedinača.“

Komentari koji se odnose na ponašanje i izgled devojaka (19 odgovora) – U ovu grupu su uvršteni svi odgovori koje su ispitanice navele, a da se tiču komentara upućenih devojkama u cilju usmeravanja njihovog ponašanja u skladu sa konvencionalnim društvenim normama. Tako devojke ističu da im se redovno govori da povedu računa o svom fizičkom izgledu i načinu odevanja (da budu uredne, da ne „odskaču“ mnogo stilom odevanja, da ne nose trenerke već da se oblače primereno devojčicama), da ne psuju, da ne upotrebljavaju ružne reči i ne konzumiraju alkohol, da se uzdržavaju od seksualnih odnosa sa mladićima pre braka, kao i da vode računa o svom ponašanju kako ne bi bile predmet ogovaranja.

Evo nekoliko tipičnih primera odgovora devojaka u vezi sa očekivanjima i shvatanjima sredine:

„Ne smem da se napijem, ružno je kada žena piće; ne smem da vozim motore, to nije za devojke; ne smem da budem neuredna, devojčice uvek moraju biti uredne; ne smem da izlazim do kasno.“

„Neki ljudi smatraju da devojka mora u svakom momentu da vodi računa šta radi da je ljudi ne bi komentarisali.“

Komentari koji se odnose na obavljanje fizičkih poslova (18 odgovora) – Devojke navode i da su im često upućivani komentari koji se odnose na njihove fizičke sposobnosti da nešto urade. O tome jedna od ispitanica govori na sledeći način:

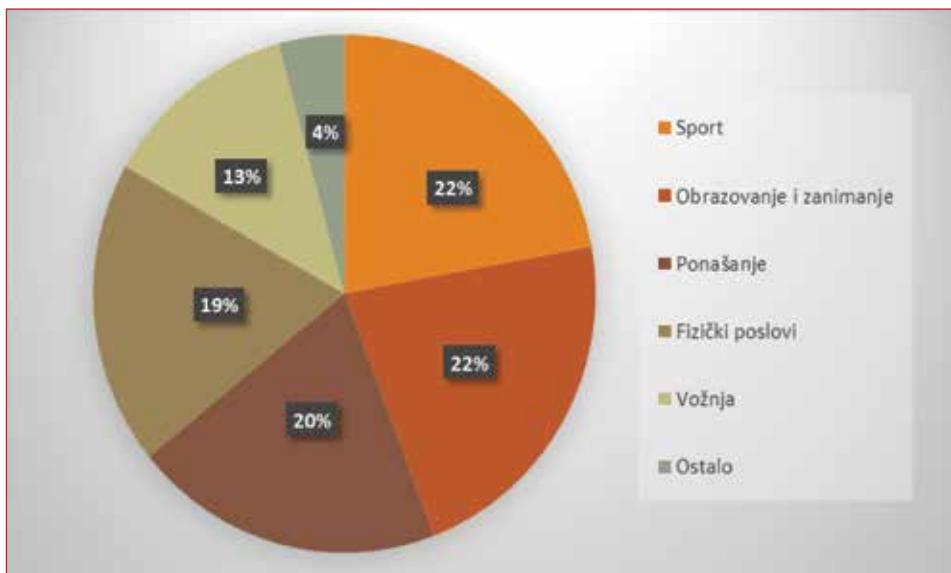
„Dešavalо mi se da mi kažу da neki fizički posao ne mogu da obavim jer sam žensko, a na kraju bih bolje uradila od tih istih (ljudi).“

Fizička snaga se vezuje za muškarce i mladiće, dok se kao posebna karakteristika devojaka ističe njihova senzitivnost, odnosno sposobnost ispoljavanja emocija, pre svega podrške i brižnosti za porodicu.

Komentari koji se odnose na upravljanje motornim vozilom (12) – Jedan deo odgovora anketiranih devojaka odnosio se na komentare u vezi sa sposobnošću devojaka da upravljaju motornim vozilom. Tako su neke od devojaka navele da im se često govori kako ne bi trebalo da upravljaju motornim vozilom (automobil, motor, traktor) jer to nije za devojke, kao i da uopšte nisu sposobne da voze ili da su loši vozači.

„Da, uglavnom kada je u pitanju vožnja automobila - kažу da žene nisu dobri vozači.“

„Jeste, doživela sam tako nešto. Neko je izjavio da žene nisu dovoljno dobre i sigurne za vožnju automobila.“

Grafikon 4: Najčešće upućeni komentari po kategorijama

Sledi još nekoliko ilustrativnih primera iskustava devojaka koje su odgovorile da su nekad u životu doživele da im neko kaže da nisu dovoljno dobre u nečemu ili da nešto ne bi trebalo da urade samo zato jer su devojke:

„Da, mnogo puta mi se to desilo. U odabiru bilo čega moje mišljenje bi se manje vredovalo. Mnogo puta sam čula da kažu – žensko je, ne ume ona to, neće uspeti, nije dovoljno sposobna. Lično nisam ništa shvatala za ozbiljno jer smatram da uradim isto koliko i drugi.“

„Da, doživela sam da ne mogu da imam 'normalno' mišljenje o nečemu samo zato što sam devojka, što uopšte nije normalno. Ili da ne mogu da imam dobar posao, ili da uspem i izgradim karijeru, da budem dobrostojeća žena, samo zbog svog pola, da moram da budem domaćica.“

Plasiranje ovakvih stavova o devojkama potkrepljuje održavanje stereotipne slike o devojkama kao „nežnjem polu“ koji ne treba da istražuje i preispituje svet izvan poznatog, ušuškanog okruženja u kojem će se neko drugi pobrinuti za ostvarenje njenih želja i potreba, odnosno u granicama u kojima to dozvoljavaju zakoni patrijarhata. Obeshrabrvanje devojaka da ostvare svoja interesovanja ili da iskažu svoju različitost često se nad devojkama ostvaruje pod referencom dobrih namera i saveta devojkama, neretko upućenim kroz subliminalne poruke (na primer u medijima), ali još češće direktno u vidu postavljanja zabrana ili normi, koje lingvistički nije teško izolovati, kao što se vidi u navedenim odgovorima devojaka u ovom istraživanju. Norme se uglav-

nom ispoljavaju preko upotrebe glagola moći, smeti, trebati, hteti... u potvrdnom i odričnom obliku imperativa. U primerima koje su devojke navele, mogu se primetiti izrazi koji sugerišu da devojka nešto „ne sme”, „ne može”, „ne treba” ili „mora” da uradi. Kontinuirano nametanje zahteva za prilagođavanjem ukorenjenim društvenim normama i osuda odstupanju od istih, naročito onda kada dolazi iz poznate sredine poput porodice, škole i/ili vršnjačkih grupa, kod mlađih devojaka može dovesti do stvaranja loše slike o sebi i sopstvenim sposobnostima, te uopšteno do gubljenja samopouzdanja i odustajanja od vlastitih interesovanja. Osim toga, odustajanje od određenih interesovanja vodi u pravcu sve veće rodne segregacije mladića i devojaka poput segregacije u određene grupe zanimanja, čemu u prilog govore podaci da su u sistemu visokog obrazovanja devojke najbrojnije u oblasti društveno-humanističkih nauka, umetnosti i zdravlja,¹⁰¹ a na tržištu rada u polju usluga¹⁰² i pomažućih profesija. Segregacija u pogledu profesionalnog rada neizbežno znači i ekonomsku neravno-pravnost u pogledu novčanih dobiti i beneficija za obavljanje posla, te u krajnjem ishodu do dovođenja devojaka i žena u položaj povećanog rizika od siromaštva. Ovim se obim posledica koje negovanje stereotipnih rodnih uloga u društvu stvara, nažalost, ne iscrpljuje, ali je ovde bitno naglasiti njegovu cikličnost.

Važno je istaći i da većina devojaka u svojim odgovorima nije navela ko im je upućivao navedene komentare. Ipak, odgovori devojaka koje su navele izvore komentara pokazuju da su im oni najčešće upućivani od strane porodice, vršnjaka, poznanika i nastavnika u školi. Ovaj podatak je značajan jer 20% devojaka rešenje za otklanjanje poteškoća vidi upravo u porodici, dok oko 4% devojaka identificuje školu kao glavnog aktera. Devojke dakle navode da izvor određenih poteškoća u isto vreme predstavlja i ključ za njihovo otklanjanje, te se može postaviti pitanje mogućnosti adekvatnog adresiranja i otklanjanja poteškoća od strane njihovog izvora, odnosno, u ovom slučaju porodice i škole. Iako prepoznaju porodično i školsko okruženje kao izvore nekih od poteškoća koje imaju, devojke eksplicitno ne predlažu vrste akcija i edukacija o problematikama rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja koje bi targetirale isključivo roditelje i nastavnike. Stoga se može postaviti pitanje koliko su predložene mere usmerene ka ovim poteškoćama efikasne, odnosno koliko je proces edukacije o rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju delotvoran ukoliko nije kompletan, tj. ako je segment obrazovanja roditelja i nastavnika izostavljen.

¹⁰¹ Babović, M. Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji: Merenje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2016, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2018, str. 37.

¹⁰² Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017, str. 67.

Devojke i aktivizam

Na pitanje da li su nekada bile, ili su možda baš u ovom trenutku članice neke grupe koju čine isključivo devojke, samo je 5%, odnosno 9 ispitanih devojaka dalo potvrđan odgovor. Kao vrste grupe kojima pripadaju/su pripadale, devojke navode sportska udruženja (4 odgovora), kulturno-umetnička udruženja (2 odgovora), Kancelariju za mlade (1 odgovor), SOS kutak za devojke (1 odgovor) i neformalna školska udruženja (1 odgovor). Najčešće aktivnosti kojima su se devojke bavile/se bave u okviru ovih organizovanih grupa čine putovanja, takmičenja (sportska, plesna, pevačka), organizovanje različitih radionica, zajedničke školske aktivnosti, neformalna okupljanja ili humanitarne akcije. Ono što su sve devojke posebno istakle jeste da im je članstvo u ovim grupama predstavljalo pozitivno iskustvo, te o tome pišu na sledeći način:

„To je bio balet, to je bilo jako lepo iskustvo za mene koje mi je obeležilo detinjstvo. Stalno smo putovale, stekla sam mnogo prijateljica i uživala sam.“

„Član sam Kancelarije za mlade koju 90% čine devojke, tako da za tu grupu mogu da kažem. Sva iskustva sa Kancelarijom su uvek pozitivna.“

„Edukatorka sam SOS kutka za devojke, veoma pozitivno iskustvo, organizujemo radionice, čajanke, akcije, samo za devojčice. Pričamo o svim ženskim temama sa fokusom na temu nasilja. Devojčice su mnogo slobodnije da pričaju kada nisu tu dečaci.“

Iz navedenih iskustava devojaka može se zaključiti da je njihov aktivizam kroz članstvo u isključivo ženskim grupama imao snažnog uticaja na njihov obrazovni, društveni i feministički razvoj i osnaživanje. Međutim, 95% ispitanih devojaka se ovakvim iskustvom ne mogu pohvaliti. Tome u prilog govori podatak da je tek 16% anketiranih devojaka odgovorilo da je čulo za neku organizaciju ili udruženje koje su osnovale i vode žene i/ili devojke, a reč je o sledećim organizacijama: Kutak za devojke, Udruženje žena, Ženski kutak, Atina, SOS telefon, Aktiv žena. Ipak, 84% ispitanih devojaka navodi da nikada nije čulo za neku takvu organizaciju.

Interesovanja i informisanost devojaka

U završnom segmentu ankete, devojke su odgovarale na pitanja o svojim interesovanjima i informisanosti o društveno-političkim temama. Prvo pitanje u ovom segmentu zahtevalo je da na ponuđenoj listi devojke zaokruže interesovanja koja su im najznačajnija, kao i da im dodele indeks važnosti, odnosno da odabrana interesovanja označe brojevima 1, 2 ili 3 u zavisnosti od toga koliku važnost pridaju određenom interesovanju (pri čemu cifra 1 označava najznačajnije interesovanje u njihovom referentnom sistemu, cifra 2 drugo po značaju, a cifra 3 treće interesovanje po važnosti).

Ovo pitanje je bilo i najzahtevnije za ispitanice, budući da je najveći broj anketa u fazi provere odbačen zbog nevalidnog popunjavanja baš ovog pitanja. Pojedine ispitanice su sva izdvojena interesovanja označavale sa sva tri broja, te se nije mogao utvrditi stepen njihove važnosti. Zadržane su samo ankete koje su validno popunjene, to jest u skladu sa postavljenim uputstvom, odnosno ankete u kojima je jasno označen stepen važnosti od najznačajnijeg do trećeg po značaju na listi interesovanja.

Na osnovu obrađenih podataka o interesovanjima devojaka, prva tri interesovanja na listi su: interesovanje za profesiju kojom bi želele da se bave u budućnosti, interesovanje za zabavu i intelektualna interesovanja. Navedeni rezultati o prva tri interesovanja devojaka spadaju u grupu očekivanih, budući da odgovaraju uobičajenim uzrasnim i razvojnim karakteristikama ciljne grupe.

Najvažnije interesovanje je interesovanje za profesiju kojom bi devojke želele da se bave u budućnosti. Ovakav nalaz je očekivan budući da je istraživanje obuhvatilo devojke trećeg i četvrtog razreda srednjih škola koje već razmatraju dalje korake za odabir svog budućeg profesionalnog opredeljenja (upis fakulteta, zaposlenje i tome slično). Ipak, kada se uporede rezultati po gradovima primetno je da je interesovanje za profesiju kojom bi želele da se bave u budućnosti najznačajnije među devojkama iz Vranja. Ukupno 29 devojaka iz Vranja je u svojim odgovorima istaklo ovo interesovanje kao primarno. O tome koliko je ovo interesovanje naglašeno među devojkama u Vranju govori i podatak da je broj odgovora u kojima je ovo interesovanje istaknuto kao najvažnije u drugim gradovima gotovo upola manji. Tako je u Kikindi broj odgovora u kojima je ovo interesovanje podvučeno kao najznačajnije ukupno 16, u Jagodini je tako odgovorilo 15 devojaka, u Obrenovcu 12, a u Novom Pazaru 8 devojaka.

Interesovanje za zabavu (provodenje slobodnog vremena, izlasci i upoznavanje novih ljudi) se na listi važnosti kod anketiranih devojaka nalazi na drugom mestu, dok se na trećem mestu po važnosti nalaze intelektualna interesovanja, odnosno interesovanje za sticanje novih veština i znanja koje se znatno niže kotira na listi interesovanja devojaka iz Obrenovca nego što je to slučaj u drugim lokalnim zajednicama iz uzorka. Samo jednoj devojci iz Obrenovca je to najznačajnije interesovanje u poređenju sa recimo 13 devojkama iz Kikinde koje su istakle da im je ovo interesovanje na vrhu liste.

Kada je reč o grupi interesovanja koja se nalaze nisko na listi, mogu se izdvojiti dva: interesovanje za sport (koje se nalazi na pretposlednjem mestu na listi) i interesovanje za aktuelna društveno-politička dešavanja u zemlji i svetu (koje se nalazi na poslednjem mestu na listi). Važno je ovde istaći da je samo deset devojaka iz uzorka označilo interesovanje za aktuelna društveno-politička dešavanja u zemlji i svetu među prva tri na svojoj listi vrednosti, pri čemu su dve devojke odgovorile da im je dato interesovanje najznačajnije, tri da im je drugo po značaju, a pet da im je ovo interesovanje treće na listi važnosti. Ukoliko se ovaj nalaz uporedi sa odgovorima na pitanje iz upitnika o tome koliko često anketirane devojke razgovaraju o društveno-političkim temama u

školi ili sa svojim drugaricama, primetna je visoka stopa korelacije. Ukupno 65% anketiranih devojaka odgovorilo je da skoro nikad ili retko razgovara sa svojim drugaricama o društveno-političkim pitanjima u slobodno vreme, dok je tek 9% ispitanica istaklo da o ovim temama razgovara često ili svakodnevno. Sličan odnos u odgovorima devojke su dale na pitanje o učestalosti razgovora o društveno-političkim temama sa nastavnicama i nastavnicima. Ukupno 67% anketiranih devojaka navelo je da nikad ili retko, u okviru jednog ili dva nastavna predmeta, razgovara sa nastavnicama i nastavnicima o ovoj temi, dok je tek 2% devojaka istaklo da o društveno-političkim temama često razgovara na časovima. Trećina devojaka (31%) tvrdi da se društveno-političke teme tek povremeno otvaraju u školi. Kod oba pitanja nema odstupanja u odgovorima u pogledu zastupljenosti na nivou različitih gradova, što pokazuje da devojke u svim sredinama u kojima je anketiranje izvršeno tvrde da se o društveno-političkim pitanjima retko ili gotovo nikad ne razgovara, kako u školi, tako i u privatnoj sferi.

Uzimajući u obzir navedene rezultate, ističe se zaključak da je neophodno sprovoditi i edukacije nastavnog kadra kako bi edukacije mlađih bile podržane u pravcu sveobuhvatnih i integrisanih sistemskih promena. Izostanak razgovora o društveno-političkim temama među devojkama u srednjim školama može značiti obustavljanje razvoja kritičkog mišljenja, kao i potkrepljivanje stereotipnih uverenja da za ženu nije da misli ili da se bavi politikom, te da upravljanje i vlast nisu sfere pristupačne i/ili namenjene ženama.

Situacija nije mnogo drugačija ni u odgovorima na pitanje koliko često u školi devojke uče o poznatim ženama iz Srbije koje su na neki način uticale na razvoj određenih oblasti (nauke, kulture, tehnologije, biznisa). Većina devojaka koje su učestvovalo u istraživanju (69%) naglašava da gotovo nikad ili da retko uče u školi o poznatim ženama iz Srbije, dok je tek oko 7% devojaka dalo potvrđan odgovor na ovo pitanje, pri čemu najveći broj takvih odgovora daju devojke iz Jagodine (6 odgovora). Kao najpoznatije žene iz Srbije o kojima su učile/uče ili koje su tokom nastave u školi pominjane, devojke su istakle sledeće: Desanka Maksimović (22 odgovora), Nadežda Petrović (18 odgovora), Mileva Marić (13 odgovora), Milunka Savić (6 odgovora), Isidora Sekulić (4 odgovora), Katarina Ivanović (1 odgovor). Ukupno 6 ispitanica je navelo da se sećaju da se razgovaralo u školi o poznatim ženama iz Srbije, ali da se ne sećaju tačno o kojim je ženama bilo reči. Značajno je da je samo jedna devojka navela da se razgovaralo o savremenicama i ženama iz oblasti sporta (Ana Ivanović), dok se žene iz drugih oblasti, na primer društveno-humanističkih ili prirodnih nauka, kao i umetnosti, politike, medicine i drugih oblasti, uopšte ne pominju.

Grafikon 5: Koliko često u školi učiš o poznatim ženama iz Srbije?

Kada je reč o razmišljanjima devojaka o budućoj profesiji, jedno od pitanja u upitniku tražilo je od ispitanica da odgovore da li postoji neka poznata osoba za koju bi mogle da kažu da im predstavlja profesionalni uzor. Odgovor na ovo pitanje je dalo 77% anketiranih devojaka (146 devojaka), pri čemu je većina devojaka iznela stav da zna čime želi da se bavi u budućnosti, tj. da su jasno opredeljene za određenu oblast rada ili određeno zanimanje. Od ukupnog broja datih odgovora na pitanje da li imaju profesionalni uzor, oko 31% devojaka navodi da imaju uzore, pri čemu je 29 devojaka kao uzor navelo jednu ili više žena, dok je ukupno 12 ispitanica istaklo da uzor vidi u nekom muškarcu.

Oblasti u kojima veliki broj devojaka vidi svoj profesionalni uzor jesu moda i manekenstvo, umetnost (muzika, gluma), medicina i sport. Najviše devojaka vidi uzore u ženama koje su uticale na njihovo vaspitanje, odgajanje i obrazovanje (kao što su mama, vaspitačica, nastavnica, profesorka). Uz to, devojke ističu da svoje uzore vide i u svim ženama za koje smatraju da profesionalno obavljaju svoj posao, koje su uspešne, hrabre, koje se nalaze na visokim društvenim i profesionalnim položajima, kao i u ženama koje se bave humanitarnim radom.

Kada se radi o muškarcima, oblasti u kojima ih devojke vide kao uzore jesu umetnost (muzika), sport, moda (šminkanje), psihologija, prirodne nauke. Međutim, i ovde se može primetiti da devojke svoje uzore najčešće vide u krugu porodice (tata, deda), ali ima i onih koji svoje uzore vide u istorijskim ličnostima (Kristofer Kolumbo).

Devojke kao svoje uzore navode, kako ličnosti iz Srbije, tako i iz inostranstva.

Neka od imena koja su devojke navele u oblasti mode i manekenstva jesu manekenke Adriana Lima i Sofija Milošević, kao i modna kreatorka Donatela Versače. U umetnosti, devojke svoje uzore vide najčešće u pevačicama poput Nine Simon i Demi Lovato, u pijanistkinji Loli Astanovoj, muzičarima kao što su Erik Klepton, Met Korbi, Džon Mejer i Džon Fruščijante. Kada je reč o glumi, devojkama su najveći uzori glumice Sandra Bulok i Eva Longorija. Najzastupljeniji uzori devojaka u sportu su teniser Novak Đoković, atletičarka Ivana Španović, rukometašice Kristina Neagu i Andrea Lekić, odbojkašica Stefana Veljković. Pored pomenutih, među uzorima su se našli i: Sigmund Frojd, Stiven Hoking, Indira Gandhi i drugi.

Na pitanje zbog čega im je baš ta osoba uzor, devojke su odgovarale na sledeći način:
„Deluju mi kao snažne, samostalne i uspešne žene.”

„Zbog toga što su te žene dokaz da ako se nešto želi i radi na tome, postoje jednake šanse za sve.”

„Uporna je, inteligentna, opšte informisana, smirena, racionalna i poprilično skromna. Njene osobine su ono što me fascinira i privlači kod nje.”

„Vredna je. Istovremeno se zalaže i učestvuje u drugim organizacijama. Posvećena je poslu i zadovoljna njime. Doprinela je napretku svoje firme svojim znanjem, ali i domaćinstvu.”

„Iako je rođena u tradicionalnoj sredini gde su žene u podređenom položaju uspela je da se izbore za sebe, obrazuje i postane premijerka Indije i da taj posao radi veoma dobro i da uvede određene promene.”

„Ove osobe su ostvarile velike uspehe, uloživši veliki trud i rad, kao i vreme. Njihove pesme će se uvek slušati, što želim i meni da se desi.”

Ipak, 58% devojaka odgovorilo je da nemaju profesionalni uzor. Kao najčešći razlog tome devojke navode da u oblasti kojom žele da se bave nema stručnjaka/stručnjakinja koji/e bi im mogli/e biti uzori, ali i da ne znaju da li u određenoj oblasti ima onih koji/e bi im mogli/e služiti kao primer. Neke od devojaka nedostatak uzora pripisuju širokom spektru interesovanja što im ne dozvoljava da za svoj uzor izdvoje jednu ili čak ni nekoliko osoba. Devojke su to ovako obrazložile:

„Nemam određenu osobu jer imam previše interesovanja iz sveta umetnosti, muzike, psihologije i drugih predmeta, tako da na koga god naletim i ispostavi se da ima dobar način razmišljanja, može biti uzor.”

„Ne bih mogla da odaberem jednu osobu, ali su mi fascinantne žene koje se ne boje da javno pričaju o položaju žena u Srbiji.”

„Ne znam, smatram da svako treba da bude najbolja verzija sebe.”

„Nemam uzor, ali volela bih da radim kao programer.”

Na neka od prethodnih pitanja koja su se ticala učešća devojaka u okviru neformalnih, isključivo ženskih grupa, odnosno grupa koje vode samo devojke ili žene, tek 5% uče-

snica ankete odgovorilo je da su nekada bile članice određene ženske grupe, tačnije 16% ih je reklo da su čule za organizaciju koju su osnovale ili vode samo devojke i/ili žene. Kada je reč o upoznatosti devojaka sa aktivnostima kancelarija za mlade u njihovim lokalnim zajednicama stanje je ipak nešto drugačije. Od ukupnog broja anketiranih devojaka, 78% je čulo za Kancelariju za mlade u njihovom mestu, dok je samo 10% devojaka izjavilo da su nekada učestvovale u nekoj od aktivnosti koju je organizovala Kancelarija za mlade. U svojim odgovorima devojke nisu govorile o načinima na koje su se informisale o lokalnim kancelarijama za mlade.

Ukupno 13% ispitanica nikada nije čulo za Kancelariju za mlade u svom mestu, te nije ni upućeno u njen rad. Najmanja obaveštenost o postojanju i radu Kancelarije za mlade uočljiva je među devojkama iz Jagodine, dok je najveći broj devojaka koje su nekada učestvovale u nekoj aktivnosti Kancelarije za mlade iz Kikinde. Ovaj podatak je jasan budući da je uzorak ovog istraživanja obuhvatio upravo grupu devojaka koje imaju/su imale iskustvo saradnje sa lokalnom Kancelarijom za mlade. Većina devojaka iz Obrenovca, Novog Pazara i Vranja je obaveštena o lokalnim kancelarijama za mlade, ali uglavnom nisu uzele učešća u nekoj od njihovih aktivnosti.

Budući da većina devojaka nikada nije učestvovala u nekoj od aktivnosti lokalne Kancelarije za mlade ili nisu bile upoznate sa postojanjem i radom Kancelarije, devojke su imale priliku da iznesu predloge mogućih rešenja u pravcu unapređenja rada udruženja da bi ona što bolje odgovorila na njihove potrebe. Predloge mera za unapređenje rada lokalnih omladinskih udruženja dalo je 63% anketiranih devojaka, a neki od tih predloga su:

„Nisam baš sigurna šta sve udruženje nudi, ali kada bih se ja pitala promovisala bih ga putem interneta (društvenih mreža) i uključivala učenike svih škola. Doprinos udruženja neće biti veliki ako interesovanje za njih nije veliko i ako se o njima ne zna.”

„Mislim da bi trebalo da budu više angažovani, jer nisu svi obavešteni o njihovim aktivnostima, a sigurna sam da ima zainteresovanih.”

„Potrebno je što više ovoga – anketa, upitnika, prezentacija i drugih mera za podizanje samopouzdanja kod devojaka!”

„Trebalo bi da budu malo aktivniji i da se više trude da saznaju koje su naše potrebe.”

Zaključci

Budući da je ovo istraživanje sprovedeno na uzorku koji nije reprezentativan za populaciju devojaka uzrasta 18 godina u Srbiji, što je i glavno ograničenje istraživanja, njegovi glavni nalazi ne mogu da se generalizuju na čitavu populaciju, već mogu imati samo indikativan karakter. Shodno tome, primenljivost nalaza je jedino moguća na nivou pet lokalnih zajednica koje su obuhvaćene uzorkom ovog istraživanja, te će ovom prilikom biti istaknuti rezultati od značaja za svakodnevni život devojaka u Novom Pazaru, Jagodini, Vranju, Kikindi i Obrenovcu. Takođe, pošto je ovo istraživanje prikupljalo podatke o stavovima koji se zasnavaju na istim ili sličnim normativima dominantnim u našem društvu, a koji su ispitivani i u nekim od ranijih istraživanja, moguće je načiniti određena poređenja u tom smeru. Konkretno, rezultati ovog istraživanja pre svega potvrđuju opstajanje familističkog normativa (Tomanović, 2017)¹⁰³ prema kojem je glavna uloga žene u našem društvu da bude posvećena majka i da se žrtvuje za svoju decu. Čak 81% devojaka u našem istraživanju je saglasno sa tvrdnjom da majka treba sve da žrtvuje za svoju decu, dok 42% devojaka smatra da je žena potpuno ostvarena tek onda kada postane majka. Sa tvrdnjom da je primarna uloga majke da bude domaćica, a oca da bude hranilac porodice, najviše su saglasne devojke iz Novog Pazara, čime se ističe stav o komplementarnosti uloga majke i oca u porodici pri čemu je stara podela na privatno i javno, odnosno ograničenje žene na sferu domaćinstva dok je muškarac usmeren na sferu rada, izrazito jaka u ovoj lokalnoj zajednici. Da je reč o određenim kontekstualnim uticajima na izražene stavove devojaka, potvrđuju i rezultati ranije sprovedenog istraživanja o stavovima mladića iz Novog Pazara (Jakovljev i Arsenov, 2012).¹⁰⁴ Naime, u pomenutom istraživanju mladići su istakli da majku vide kao stub porodice, odnosno osobu koja se pre svih stara o vaspitanju dece. Ukoliko bismo ove nalaze uporedili sa širom društvenom situacijom u našoj zemlji, moglo bi se primetiti da je upravo u javnom diskursu favorizovan normativ roditeljstva u kom majka igra primarnu ulogu roditelja, a otac pomažeću, odnosno sekundarnu (Tomanović, 2017). Majka je osoba koja nosi većinsku odgovornost za vaspitanje dece, dok je otac „hranilac porodice”, bez obzira na zaposlenost majke (Ibidem). Da je reč o normativnim pritiscima na stavove devojaka pokazuju i njihove izjave u našem istraživanju da su najveći pritisci sa kojima se susreću u svom svakodnevnom životu upravo komentari koji idu u pravcu rodnog ukalupljivanja u ulogu supruge i majke. U tom smislu, pritisci koje devojke u Novom Pazaru osećaju u ovom pravcu, prema njihovim iskazima, najčešće dolaze zbog verskih ubedjenja njihovih sugrađana ili poro-

¹⁰³ Tomanović, S., „Roditeljstvo između familizma i individualizacije: Primer Srbije” U: S. Ignjatović, i Bošković (2017), Individualizam, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 162-182.

¹⁰⁴ Jakovljev, I. i Arsenov, B, Istraživanje koncepta rodno-zasnovanog nasilja, kao i stavova prema rodno-zasnovanom nasilju kod srednjoškolaca u Srbiji, Centar E8, Beograd, 2012, str. 12.

dice, prema kojima je moralnost devojaka izuzetno bitan element u ženskom rodnom identitetu, te je stoga utkan i u standarde obavljanja različitih uloga žene u porodici. Percepcija devojaka iz našeg uzorka jeste da upravo patrijarhalni stavovi vode u visoku zastupljenost rodno zasnovanog nasilja u njihovim lokalnim sredinama. Devojke naglašavaju da upravo tradicionalna očekivanja koja pred njih stavljaju njihove porodice ili lokalna zajednica čine da, ukoliko se ne priklone postavljenim zahtevima, za posledicu dobijaju ismevanje i omalovažavanje ili etiketiranje, odnosno plasiranje neistina o njima, kao i postavljanje čvrćih zahteva koji podrazumevaju da se devojka prilagodi standardima sredine u kojoj živi, te da potisne svoju jedinstvenost. U prilog ovome ide tvrdnja 76% devojaka iz našeg istraživanja koje su navele da su se u nekom trenutku u svom životu našle u situaciji da im neko kaže da nisu dovoljno dobre u nečemu, ili da nešto ne bi trebalo da rade samo zato što su devojke.

S druge strane, ukupno 75% anketiranih devojaka u našem istraživanju ne smatra da muškarac treba da ima glavnu reč u porodici. Međutim, ovaj stav zauzimaju većinski samo devojke iz Obrenovca, Kikinde, Jagodine i Vranja, dok u Novom Pazaru ponovo procentualno više devojaka smatra da muškarac treba da ima glavnu reč u porodici, čime se ova lokalna zajednica izdvaja u odnosu na ostale prema izraženim patrijarhalnim normativnim vrednostima u pogledu odnosa moći žena i muškaraca u privatnoj sferi.

Najmanju saglasnost učesnice u istraživanju iznеле su u odnosu na stav da žena treba sve da istrpi da bi sačuvala brak. Čak 95% ispitanica smatra da žena ne treba da trpi da bi sačuvala brak, što ukazuje na povećanje svesti mladih devojaka o tome da su odnosi trpljenja u partnerskom odnosu nezdravi, kao i da su brojne edukacije, pre svega ženskih feminističkih organizacija o nasilnim odnosima u partnerskim vezama, dale značajne rezultate kada je reč o promeni stavova i tolerancije na nasilje. Većina devojaka (ukupno 70%) veruje da kontrola i ljubomora u partnerskim odnosima nisu izraz ljubavi. Gotovo isti broj devojaka, odnosno 2/3 ispitanica nije saglasno sa stavom da je devojka koja nosi uske majice i kratke suknje kriva ako je neko siluje. Ukoliko se ovaj podatak uporedi sa rezultatom dobijenim u istraživanju sprovedenom 2013. godine na znatno većem uzorku, ali sa sličnom formulacijom stava o krivici žrtve (Ćeriman i dr, 2015), primetno je da postoji izvestan napredak u pravcu neprihvatanja nasilja, odnosno u pravcu jasnog okrivljavanja nasilnika, a ne žrtve za počinjeno nasilje. Naime, u istraživanju iz 2013. godine tek 49% ispitanih devojaka se nije složilo sa stavom da je „devojka koja oblači prekratke suknje i tesne majice sama kriva ako je neko napadne”, dok je u našem istraživanju 69% devojaka izrazilo neslaganje sa stavom da je „devojka koja nosi uske majice i kratke suknje sama kriva ako je neko siluje”. Bez obzira na ovaj pozitivan pomak, neophodno je i dalje raditi na edukovanju mladih devojaka o ovom pitanju, imajući u vidu da je 31% anketiranih devojaka u našem istra-

živanju ostao neopredeljen prema navedenom stavu ili se čak saglasio sa pomenutom tvrdnjom (što je slučaj sa 10% anketiranih devojaka u ovom istraživanju).

Kada je reč o proklamovanim vrednostima, ispitanice izražavaju najvišu saglasnost sa tvrdnjom da ravnopravnost žena i muškaraca treba da bude jedan od najviših ciljeva u našem društву (92% devojaka se slaže sa ovom tvrdnjom). Takođe, 94% devojaka nije saglasno sa tvrdnjom da je fakultetsko obrazovanje važnije za mladiće nego za devojke. Ovaj nalaz ukazuje na sve veću otvorenost devojaka prema temi rodne ravnopravnosti, te se ovaj podatak može iskoristiti kao dobra osnova za dalji rad na usvajanju principa rodne ravnopravnosti i njihove primene u svakodnevnom životu.

U odnosu na poteškoće koje proizlaze iz društvenih normi i neravnopravnosti, devojke smatraju da je neophodno da se od ranog detinjstva više radi na vaspitanju dece u pogledu razvijanja i usvajanja savremenih stavova o ženama i muškarcima i razvijanju boljih odnosa u porodici. Devojke takođe smatraju da rano obrazovanje može imati značajnu ulogu u formiranju stavova u pravcu veće rodne ravnopravnosti. Devojke još veruju i da bi na poboljšanje položaja žena i devojaka u društvu veliki uticaj mogao imati rodno osetljiv školski program, praktične radionice, akcije o podizanju svesti o rodnoj ravnopravnosti među sugrađanima i posebno mladićima (npr. radionice o tome kako je biti u tuđoj koži). Ipak, mnoge veruju da se stanje ne može značajno promeniti jer same devojke kao glavne uzročnike problema vide upravo institucije od kojih očekuju rešenje (porodicu i školu). Ovaj podatak još jednom potvrđuje neophodnost sistemске i integrisane akcije u pravcu smanjenja rodne neravnopravnosti, te osmišljavanje akcija koje bi uključile i druge aktere u lokalnoj zajednici a ne samo mlade devojke. Na ovaj način bi se i ciljnoj grupi ovog istraživanja pružila neophodna podrška promenom lokalne zajednice iz osudujuće u podržavajuću. Kako je glavni cilj ovog istraživanja davanje glasa devojkama o pitanjima koja ih se tiču u lokalnoj zajednici, posebno je značajno istaći podatak da su i pored pojedinih stavova u kojima su saglasne sa različitim normativima iskazanim u našem društvu, devojke ipak jasno istakle da su upravo ti normativi ono što ih čini nesigurnima i omalovažavanim u svakodnevnom životu te je stoga apsolutno neophodno raditi na njihovim promenama. Na kraju, ne treba zanemariti ni glas drugih aktera koji je istaknut kroz rezultate sveobuhvatnog istraživanja sprovedenog u školama u Srbiji prema kojem i nastavni kadar ističe svoju spremnost i potrebu za usavršavanjem sopstvenih znanja i kompetencija kada je reč o rodnoj ravnopravnosti. Tako je 75% zaposlenih koji su učestvovali u istraživanju iz osnovnih škola i 68% zaposlenih iz srednjih škola izrazilo svoju spremnost da učestvuje u obukama o rodno zasnovanom nasilju i rodnoj ravnopravnosti (Ćeriman i dr, 2015: 9), te se proces rodne socijalizacije sa svim svojim agensima (porodicom, školom, medijima itd.) pokazuje kao plodno tle za uticaje i promene ukoliko se ovim pitanjima pristupi u jednoj sistemskoj i integrisanoj akciji u pravcu promena ka većoj rodnoj egalitarnosti u našem društvu.

U skladu sa podatkom o neophodnosti edukacije i nastavnog kadra i mladih devojaka, pa i njihovih porodica, ide podatak našeg istraživanja da 65% anketiranih devojaka skoro nikad ili retko razgovara sa drugaricama o društveno-političkim pitanjima u slobodno vreme, odnosno da 67% anketiranih devojaka nikad ili retko, u okviru jednog ili dva nastavna predmeta, razgovara sa nastavnicama i nastavnicima o datoј temi. Većina devojaka koje su učestvovale u istraživanju (ukupno 69%) naglašava i da gotovo nikad ili retko uče u školi o poznatim ženama iz Srbije, dok je tek oko 7% devojaka dalo potvrđan odgovor na ovo pitanje, od kojih su najveći broj odgovora dale devojke iz Jagodine (6 odgovora).

U situaciji u kojoj su devojke konstantno obeshrabrivane da iskorače iz okvira ušančenih rodnih identiteta i konstantnim pritiscima usmeravane u pravcu jasnog rodnog ukalupljivanja, prema njihovim svedočenjima u ovom istraživanju, neophodno je ponuditi im modele zdravog autoriteta koji će poslužiti kao primer drugačijih praksi kojima se mogu krčiti novi pravci u izgradnji zdrave ličnosti mlađe osobe. Budući da pojedine devojke svedoče i o pozitivnim efektima angažmana u okviru isključivo ženskih grupa, potrebno je razmotriti mogućnosti i usmeriti kapacitete lokalnih zajednica u pravcu podrške ovoj vrsti mentorstva koja bi negovala specifične vrednosti ženskog zajedništva i solidarnosti.

Kada je reč o akterima koji bi mogli biti nosioci promena u navedenoj oblasti, ovo istraživanje je nažalost istaklo nedostatak kapaciteta lokalne zajednice jer, prema mišljenju devojaka iz našeg istraživanja, lokalna omladinska udruženja i kancelarije za mlađe nisu dovoljno vidljivi, odnosno ne mogu značajno da utiču na uočene probleme. Samo 3% ispitanica smatra da bi konkretno Kancelarija za mlađe trebalo da reši neke od navedenih problema sa kojima se suočavaju devojke. Ispitanice navode da je glavni problem to što mlađi nisu upoznati sa postojanjem i radom kancelarija za mlađe. Najmanja obaveštenost o postojanju i radu Kancelarije za mlađe uočljiva je među devojkama iz Jagodine, dok je najveći broj devojaka koje su nekada učestvovale u nekoj aktivnosti Kancelarije za mlađe iz Kikinde. Devojke iz Obrenovca, Novog Pazara i Vranja su većinski obaveštene o lokalnim kancelarijama za mlađe, ali uglavnom nisu uzele učešće ni u jednoj njihovoj aktivnosti. Međutim, devojke istovremeno ističu da postoji interesovanje za učešće u radu kancelarija, te da se tu ipak može pronaći prostor za unapređenje međusobne saradnje.

Preporuke

Na osnovu rezultata istraživanja, ali i zbog šireg društvenog značaja, kao ključni za unapređenje položaja devojaka ispostavljaju se različiti akteri u oblasti obrazovanja i omladinskih politika kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Na nacionalnom nivou identifikovani su akteri koji kreiraju politike u navedenim oblastima, dok su na lokalnom nivou identifikovani akteri koji sprovode date politike u praksi rada sa mlađima i posebno, mladim devojkama.

- a) Preporuke istraživanja su stoga pre svega usmerene ka resornim ministarstvima u ovoj oblasti: Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a zatim i Ministarstvu omladine i sporta Republike Srbije.

Preporuke za *Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije* su:

- Uvesti obavezu Regionalnim centrima za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju da organizuju obuke i savetovanja nastavnog i stručnog kadra o rodnoj ravnoopravnosti i srodnim pitanjima, kao i savetnicima - spoljnim saradnicima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije da u školama za koje su nadležni razgovaraju sa zaposlenima posebno o problematici rodne ravнопрavnosti i podrške mladim devojkama.
- Uvesti obavezu predstavljanja karijerno uspešnih žena u okviru srednjeg obrazovanja barem jednom u polugodištu u okviru nastave različitih predmeta.
- Uvesti obavezu pohađanja programa stručnog usavršavanja na temu rodne ravnoopravnosti u fond akreditovanih obuka za nastavnike i nastavnice srednjih škola. Dati programi treba da se odvijaju u kontinuitetu kroz serije predavanja na nekoliko nivoa (početni, napredni i mentorski), sa obavezom primene rodno osetljivih obrazovnih sadržaja u daljem radu.
- Uvesti obavezu korišćenja rodno osetljivog jezika u dokumentima kojima se reguliše i kreira rad javnih obrazovnih ustanova, te podsticati njegovu primenu u praksi.
- Javno, jasno i dosledno podržavati aktivnosti koje u školama i lokalnim zajednicama osmišljavaju i preduzimaju roditelji i nastavni kadar, a koji u svom fokusu imaju devočice i žene, odnosno pitanje poboljšanja pozicija u našem društву.

Preporuke za *Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije* su:

- Promovisati i podržavati kao prioritetna naučna istraživanja koja na interseksionalan način pristupaju rodnosti i njihove rezultate koristiti u formulaciji omladinskih politika na lokalnom nivou, kao i preporuka i mera za datu oblast, uzimajući u obzir i iskustva iz prakse, kao i izveštaje relevantnih institucija i organizacija, kako bi se nove ideje o unapređenju zateženog stanja lakše implementirale u praksi.

- U svakoj prilici zalagati se za principe rodne ravnopravnosti i promovisati ih kako u svom radu, tako i u svakodnevnom životu, te podržavati inicijative koje za cilj imaju dostizanje nulte tolerancije na nasilje i ostvarenje punog potencijala svih kategorija mladih u našem društvu.

b) Kada je reč o preporukama usmerenim ka lokalnim zajednicama, kao glavni akteri su prepoznati: Regionalni centri za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Kancelarije za mlade i škole.

Preporuke za *Regionalne centre za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju* su:

- Podržati osmišljavanje i realizaciju programa namenjenih rodnoj senzibilizaciji u kojima bi zajedno učestvovali zaposleni u obrazovanju i roditelji/hranitelji dece.
- Periodično podsticati i realizovati istraživanja na lokalnom nivou o potrebama za stručnim usavršavanjem u oblasti saradnje škole i porodice na pitanjima rodne ravnopravnosti.
- Kao resursni centri u lokalnoj zajednici Centri za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju mogu biti prostori u kojima bi se mogli redovno realizovati ugledni časovi na temu rodne ravnopravnosti kojima bi prisustvovali i roditelji/hranitelji dece, kao i članovi i članice relevantnih ustanova iz lokalne zajednice.

Preporuke istraživanja, u skladu sa postavljenim ciljem, prvenstveno su usmerene ka poboljšanju rada *Kancelarija za mlade* u oblasti rodne ravnopravnosti i prevencije rodno zasnovanog nasilja, te su u ovom delu navedene preporuke koje su same ispitanice predložile u okviru istraživanja.

- U skladu sa odgovorima devojaka, glavna preporuka se odnosi na povećanje vidljivosti delovanja *Kancelarija za mlade* tako što bi vršili promociju u lokalnoj zajednici putem medija, društvenih mreža, kao i kroz česte posete školama i razgovore sa mladima, koristeći film kao sredstvo rada ili realizujući aktivnosti u čijem planiranju i realizaciji bi učestvovali i mladi.
- *Udruženja koja se bave pitanjima mladih da saznaju koje su potrebe mladih devojaka i da organizuju više aktivnosti za mlade devojke* – Po pitanju najboljeg mehanizma putem kojeg bi udruženja mogla da saznaju više o potrebama mladih, devojke najčešće ističu anketno istraživanje. Za aktivnosti kojima bi se uključilo više mladih devojaka u rad takvih udruženja, ispitanice predlažu edukacije (treninge, obuke, predavanja, radionice, seminare, tribine i debate, razgovore i savetovanja sa mladima o temama rodne ravnopravnosti, nasilja nad ženama i pravima žena). Pored toga, devojke predlažu i organizovanje kulturno-umetničkih i drugih događaja zabavnog karaktera kao što su izložbe, muzičke svečanosti, sajmovi i slično.

- Udruženja koja se bave pitanjima mladih na lokalnu da ostvare bolju saradnju sa drugim udruženjima u istoj lokalnoj zajednici i sa udruženjima iz drugih lokalnih zajednica u radu na pitanjima rodne ravnopravnosti i prevencije rodno zasnovanog nasilja.

Zaključci istraživanja ukazuju i na mogućnost upućivanja preporuka i drugim relevantnim organizacijama i institucijama koje imaju devojke za svoju ciljnu grupu, na prvom mestu školama i drugim obrazovnim institucijama. Na osnovu rezultata, zaključeno je da zaposleni u srednjim školama u Srbiji koje su obuhvaćene ovim istraživanjem ne iskazuju kompetencije neophodne za razumevanje potreba mladih devojaka i preventiju rodno zasnovanog nasilja koje je upereno protiv njih.

Prema tome, ključne preporuke za škole su:

- U okviru sadržaja postojećih nastavnih predmeta, kao i u vannastavne aktivnosti uključiti rodnu perspektivu, kao i sadržaje o prevenciji i reagovanju na rodno zasnovano nasilje. Ovi sadržaji treba posebno da uključe primere uspešnih žena u oblastima od značaja za pojedinačne teme, te upotrebu rodno osetljivog jezika koji će voditi većoj vidljivosti žena u komunikaciji i međusobnim odnosima.
- U okviru godišnjih planova rada škole planirati i realizovati zajedno sa učenicama aktivnosti koje se odnose na prevenciju rodno zasnovanog nasilja i osnaživanje devojaka i njihove međusobne solidarnosti, te podsticanja na aktivizam.
- Aktivno uključivati u rad škole roditelje i staratelje/hranitelje učenica koji će zajedno sa njima osmišljavati, predlagati i realizovati aktivnosti koje će za cilj imati veću uključenost devojaka u procese odlučivanja na lokalnom nivou rada škole. Ovakve akcije imaće za cilj usvajanje veština deliberativne misli, odnosno razvoja veština argumentovanja, diskutovanja i jasnog izlaganja sopstvenih potreba i stavova koji su osnova aktivnog građanstva, koje će u krajnjem cilju voditi većoj vidljivosti devojaka u lokalnim zajednicama.

UG Atina, Rodna i LGBT diskriminacija: Postoji i uspeva Osnovna studija o stavovima mladih o rodnoj i LGBT ravnopravnosti, Beograd 2010, <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Osnovna%20studija%20%20stavovima%20mladih%20%20rodnoj%20%20LGBT%20ravnopravnosti.pdf>

Autonomni ženski centar, *Mogu da neću: Istraživanje stavova mladih o seksualnom i rodno-zasnovanom nasilju*, 2017. Dostupno na: URL: <<http://mogudanecu.rs/mogudanecu-istrazivanje.html>> (pristupljeno 29. 11. 2018.)

Babović, M. *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji: Merenje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2016*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2018.

Branković, B, *Vesti iz budućnosti: Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama. Funkcionisanje opštih servisa - operacionalizacija dužne prilježnosti*, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Beograd, 2013.

Ćeriman, J. i dr, *Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji*, Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015.

Centar za edukaciju i savetovanje – Katalista, *Analiza strateških dokumenata o mladima za 2015-17. godinu*, Centar za edukaciju i savetovanje – Katalista, Beograd, 2016.

Hughson, M, *Muškarci u Srbiji: promene, otrpori i izazovi* - Rezultati istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti, IMAGES Srbija, Centar E8, Beograd, 2018.

Informacioni centar EU u Beogradu, *Pregovaračka poglavlja: 35 koraka ka Evropskoj uniji*, Informacioni centar EU u Beogradu, Beograd, 2015, dokument dostupan na URL: <https://euninfo.rs/files/Publikacije-srp/35_koraka_za_web.pdf> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

Jakovljev, I. i Arsenov, B, *Istraživanje koncepta rodno-zasnovanog nasilja, kao i stavova prema rodno-zasnovanom nasilju kod srednjoškolaca u Srbiji*, Centar E8, Beograd, 2012.

Krovna organizacija mladih, *Poverenje mladih u institucije*, Beograd, 2018. URL: <http://koms.rs/wp-content/uploads/2018/11/Poverenje-mladih-u-institucije.pdf> (pristupljeno 25.11.2018.)

Mapa siromaštva u Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2016. URL: <<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/10/Mapa-siromastva-u-Srbiji.pdf>>

Popadić, D, Plut, D. i Pavlović, Z, *Nasilje u školama Srbije: Analiza stanja od 2006. godine do 2013. godine*, Institut za psihologiju, Beograd, 2014.

Republički zavod za statistiku, *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017.

Stojanović, B, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji*, Krovna organizacija mladih, Beograd, 2017.

Tomanović, S., „Roditeljstvo između familizma i individualizacije: Primer Srbije” U: S. Ignjatović, i Bošković, *Individualizam*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2017: 162-182.

Tomanović, S. i Stanojević, D, *Mladi u Srbiji: Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*, Se-Cons, Beograd, 2015.

Vranješević, J. i dr. *Vršnjačka medijacija – priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije*, Beograd: Kinderberg i GTZ, 2003.

Dokumenti iz normativnog okvira:

Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlađe za period od 2018. do 2020. godine, dokument dostupan na: URL: <<https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678-strategije.php>> (pristupljeno 22. 12. 2018.).

Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminisanju nasilja nad ženama, 1993, dokument dostupan na URL: <<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

Lokalni akcioni plan politike za mlađe Opštine Kikinda 2011-2015, dokument dostupan na: URL: <http://www.kikinda.org.rs/Images/UserFiles/File/projekti/LAP_mladi.pdf> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

Lokalni akcioni plan za mlađe Grada Jagodine za period 2018-2021, dokument dostupan na URL: <<http://kzmjagodina.rs/files/Lokalni-akcioni-plan-za-mlade.pdf>> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

Akcioni plan za mlađe Gradske opštine Obrenovac, 2016-2021. godine, dokument dostupan na: URL:<<https://obrenovac.rs/dokumenta/2015/lokalni%20akcioni%20plan%20za%20mlade%20opštine%20Obrenovac%202016%20-%20%202021%20%20-%20predlog.pdf>> (pristupljeno 20. 12. 2018.)

Lokalni akcioni plan za mlađe 2011-2015. godine, dokument dostupan na: URL: <http://www.nexusvranje.com/dokumenti/sr/3_16_13._LAP_za_mlade_Vranje.pdf> (pristupljeno 18. 12. 2018.)

Nacionalna Strategija za mlađe za period od 2015. do 2025. godine, „Sl. glasnik RS”, br. 22/2015

Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije, u Opšte preporuke Komiteta za ukidanje svih oblika diskriminacije žena, Beogradski centar za ljudska prava, 2013, dokument dostupan na URL: <<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar>>

<tar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1te-preporuke-Komiteta-za-ukidanje-svih-oblika-diskriminacije-%CEena.pdf> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

Opšta preporuka br. 35 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena, stav 8. Document dostupan na:

URL:<http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/preporuka_35_sedow_srb.pdf> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

Pekinška deklaracija i platforma za akciju, 1995, dokument dostupan na URL: http://www.e-jednakost.org.rs/kurs/kurs/download/pekinska_deklaracija.pdf (pristupljeno 10. 12. 2018.)

Nacionalna Strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine, „Sl. glasnik RS”, br. 22/2015.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa aktionim planom za period od 2016. do 2018. godine, „Sl. glasnik RS”, br. 4/2016. Dokument je dostupan na: URL: <<https://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim>> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015, dokument dostupan na URL: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E> (pristupljeno 25. 11. 2018.)

Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/06.

Zakon o mladima, „Sl. glasnik RS”, br. 50/2011.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Sl. glasnik RS”, br. 88/2017 i 27/2018.

Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 012/2013.

Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, „Službeni list SFRJ”- Međunarodni ugovori, br. 11/1981.

Zakon o ravnopravnosti polova, „Sl. glasnik RS”, br.104/2009.

Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS”, br. 22/2009.

СИР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

305-057.874-005.2(497.11)
316.647-057.874-005.2:305(497.11)

ЋЕРИМАН, Јелена, 1981-

Budućnost je u mojim rukama : analiza korelacija između rodnih stereotipa i rodno zasnovanog nasilja / [autorka Jelena Ćeriman] ; [koautorka Olja Stevanović] ; [saradnice Zorana Parezanović ... [et al.]]. - Beograd : Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama - "Atina", 2019 (Beograd : Standard 2). - 68, 66 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Nasl. str. prištampanog prevoda: The future is in my hands / [author Jelena Ćeriman] ; [translation Ana Imširović Đorđević].

- Oba teksta štampana u međusobno obrnutim smerovima. - Podatak o autorki preuzet iz koloofona. - Tiraž 1.000. -

Str. 9-10: Predgovor / Jelena Hrnjak. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 64-66.

ISBN 978-86-917209-7-1

1. Стевановић, Оља, 1989- [автор]

а) Родна равноправност -- Истраживање -- Србија
COBISS.SR-ID 280323084